

HOOFSUK 3

If prophecies could kill, the family would have been dead long ago.

Lauer (1998)

HOOFSTUK 3

DIE GESIN AS MAATSKAPLIKE SISTEEM

3.1 INLEIDING

Binne die konteks van hierdie studie waar daar vanuit 'n sisteemteoretiese perspektief op die gesin-in-egskeiding gefokus word, is dit van kardinale belang dat die gesin as maatskaplike sisteem in verwantskap tot die gemeenskap beskou word. Volgens die beginsel van die algemene sisteemteorie word elke deel van die sisteem deur verandering in 'n ander deel beïnvloed. Hierdie beginsel word deur egskeiding in die gesinsisteem bevestig deurdat elke lid van die gesin weens die egskeiding tussen die egpaarsisteem ingrypende verandering ondergaan. Die gesinsisteem is voorts 'n subsisteem van die gemeenskapsisteem en gevolglik word elke ander subsisteem wat in verwantskap met die gesinsisteem staan deur die egskeiding beïnvloed.

'n Bespreking van die gesinsprofiel soos dit in die huidige tydsbedeling voorkom, is belangrik ten opsigte van kennisname van die voorkoms en aard van die gesinsisteem wat in egskeiding verkeer. In hierdie verband is dit belangrik om die aandag te vestig op die invloed van maatskaplike verandering op die gesin as instelling en die historiese konteks van die gesin as maatskaplike sisteem. 'n Verdere dimensie van die gesinsisteem-in-egskeiding is die ontwikkeling van 'n gesin volgens die natuurlike lewensiklus en die invloed daarvan op die egskeidingsdispuut wat die gesinsisteem ervaar. Vanuit die sisteemteoretiese perspektief is die fokus gerig op die huidige gebeure in 'n sisteem, en dit sluit kennisname van die invloed van die verlede asook die interaksie tussen gesin- en gemeenskapsisteem met die oog op die toekomstige bedeling in. Egskeiding tussen die egpaarsisteem bring die gesinsisteem ook in kontak met die juridiese sisteem ten einde die regsaspekte waardeur egskeiding gereguleer word te bepaal en te hanteer. Dit is belangrik om die ingrypende veranderinge vir elke lid van die gesinsisteem volgens die regsimplikasies te ondersoek om sodoende die belange van die minderjarige kind te bepaal.

Die gesinsisteem word deur die Konvensie vir die Regte van die Kind as maatskaplike instelling erken en dit word beskryf as die fundamentele groep van die gemeenskap en die natuurlike omgewing vir die groei en ontwikkeling van al die lede daarvan (Hodgkin & Newell, 1998: 78; Minuchin & Fishman, 1999: 11). Die gesin is 'n natuurlike (biologiese) groep mense waarvan die ouers uit vrye keuse lede word terwyl die kinders slegs deur geboorte of toevoeging soos deur aanne-

ming daarby ingesluit word. Potgieter (1998: 134) beskryf die gesin as een van die basiese sisteme in die gemeenskap en bevestig dat alle mense binne die grense van 'n gesinsisteem gebore word. Karpel en Strauss (in Potgieter, 1998: 134) omskryf 'n gesin as 'n groep mense wat deur biologiese bande asook langtermynverwagtinge van lojaliteit, vertroue en toegewydheid verbind is. Die gesinsverbintenis tussen lede van 'n gesin kan slegs deur die dood beëindig word. Hierdie eienskap, naamlik dat die verbintenis van 'n lid tot 'n gesinsisteem oor 'n lewenslange diemansie beskik asook die intieme aard van die biologiese verhoudingstruktuur, onderskei die gesin as maatskaplike sisteem van al die ander sisteme in die gemeenskap (Carter & McGoldrick, 1989: 5; Klein & White, 1996: 21-23; Potgieter, 1998: 134).

Die gesin word toenemend as 'n maatskaplike sisteem beskou waarvan die holistiese karakter soos volg deur Ashford et al. (2001: 108) beskryf word: "... a whole composed of interrelated parts, each of which affects and is affected by one another, and each of which contributes to the functioning of the whole." Die komplekse karakter van die gesinsisteem en die ingewikkelde proses waardeur gesinsfunksionering ontwikkel, word algemeen beklemtoon (Lee in Steyn, 1994: 5; Potgieter, 1998: 134; Bosman-Swanepoel et al., 1998: 62; Minuchin & Fishman, 1999: 12; Ashford et al., 2001: 108; Allers, 2002: 720). Die volgende samevatende beskrywing van die gesin as maatskaplike sisteem deur Goldenberg en Goldenberg (2004: 70) bevestig die voortdurende, interaktiewe vorming van verhoudingspatrone tussen die lede: "Families are living, ongoing entities, organized wholes with members in a continuous, interactive, patterned relationship with one another extending over time and space."

Die gesin is 'n natuurlike groep mense en met die verloop van tyd ontwikkel patrone van interaksie tussen die lede. Bestudering van gesinsfunksionering behels die gelyktydige waarneming van en aandag aan enersyds die struktuur van die gesinsisteem, wat verwys na die organisasie, rangskikking en instandhouding van die sisteem, en andersyds die prosesse van die gesinsisteem, wat verwys na die ontwikkeling, aanpassing en verandering wat die sisteem met die verloop van tyd ondergaan (Minuchin & Fishman, 1999: 11; Goldenberg & Goldenberg, 2004: 70). Die mate waarin die gesinsisteem positief funksioneer, word deur die interverwantskap van die verhoudings tussen die lede bepaal (Bosman-Swanepoel, et al., 1998: 63).

Die erkenning van die holistiese perspektief van die gesin as maatskaplike sisteem plaas die optrede van individuele lede van die gesin binne die konteks van die interaksiepatrone. Minuchin en Fishman (1999: 12) beskryf dit soos volg: "The

family as a whole seems almost like a colony animal ... each part doing its own thing, but the whole forming a multi-bodied organism which is itself a life form.” Goldenberg en Goldenberg (1998: 20) beklemtoon dat individuele gedrag vanuit die sistemiese benadering as verteenwoordigend van die funksionering van die gesin as maatskaplike sisteem in totaliteit beskou word. Verder kan geen gesinsisteem ten volle verstaan word indien die dele slegs afsonderlik beskou word nie, aangesien die samevoeging van die lede in ’n gesinsisteem ’n geheel vorm wat groter is as die som van die dele daarvan (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 72). Hierdie interverwantskap van die lede van die gesinsisteem bevestig die navorser se oortuiging van die noodsaaklikheid van ’n holistiese beskouing op die gesin-in-egskeiding. Dit beteken dus dat daar by egskeidingsevaluering, ten opsigte van die belange van die minderjarige kind, op die wisselwerkende aard van die interaksie en verhoudinge tussen die lede van die gesinsisteem gefokus moet word.

Alle gesinsisteme ondervind van tyd tot tyd probleme, maar die manier waarop die gesin sodanige probleme hanteer, bepaal tot watter mate die gesin as eenheid kan voortbestaan. Aanduidings van disfunksie by ’n gesin word binne die konteks van die betrokke gesinsisteem se funksioneringspatrone asook sistemiese verbintenisse soos kulturele verband beskou (Carter & McGoldrick, 1989: 4; Goldenberg & Goldenberg, 1998: 20). By die gesin-in-egskeiding kan die huweliksbreuk as ’n krisis beskou word waarvan die uitkoms vir al die partye, en hoofsaaklik die minderjarige kind, bepaal sal word deur die manier waarop die gesinsisteem die implikasies van die skeiding hanteer.

Die noodsaaklikheid om oplossings vir gesinsproblematiek te vind, bestaan so lank soos die mensdom self. Fouche (1998: v) stel dit dat die beginsels om die gesinslewe te reguleer reeds in verskeie beskawings bestaan het teen die tyd dat die mens sy gedagtes op papier kon verwoord. Egskeiding is ’n verskynsel wat dekades gelede veral sedert die sestigerjare in die Westerse gemeenskappe groter inslag begin vind het (Sinclair, 1984: 1). In Brittanje word bereken dat een kwart van die babas wat teen die laat negentigerjare gebore is waarskynlik teen skoolgaande ouderdom reeds ’n egskeiding tussen hulle ouers sou beleef het (Herbert, 1997b: 2). Die duur van die gemiddelde Amerikaanse huwelik word op minder as sewe jaar bereken met ’n egskeidingsyfer net onder 50% en dertien miljoen kinders wat reeds ’n gesinsbreuk ondervind het (McKay, Rogers, Blades & Gosse, 1999: 1). In Suid-Afrika is die statistiek nie meer gunstig nie, soos vooraf in hoofstuk 2 genoem, en word die aantal egskeidings teen 2005 op 32 484 bereken waarby 32 394 minderjarige kinders betrokke is (Statistics South Africa, 2005: 3-4).

Die Suid-Afrikaanse familiereg (“law of domestic relations”) (Sinclair, 1999a: 9), waarop die wetlike prosesse met betrekking tot die gesinslewe gegrond is, bestaan uit twee gespesifiseerde afdelings, naamlik (1) huweliksreg (“law of husband and wife”) en (2) gesagsreg en voogdyreg (“law of parent and child”) (Visser & Potgieter, 1998: 1; Cronje & Heaton, 1999b: 1; Sinclair, 1999a: 9). Vir die doeleindes van egskeiding word die gesin enersyds deur die regsisteem beskou as die tradisionele eenheid van ’n egpaar in ’n siviele huwelik met die kinders uit hulle verwek of aan hulle toevertrou, hetsy deur aanneming of hertrouwe (Visser & Potgieter, 1998: 1-2; Cronje & Heaton, 1999b: 1). Deur die inwerkingtreding van die Wet op Erkenning van Gebruiklike Huwelike (Wet 120 van 1998) in November 2000 verleen die Suid-Afrikaanse regsisteem andersyds wetlike erkenning aan gebruiklike huwelike wat in terme van die gewoontereg aangeaan is en op poliginie berus (die man mag met meer as een vrou trou) (Cronje & Heaton, 2004a: 197). Binne die konteks van die Suid-Afrikaanse regsisteem word die huwelik steeds as basis van die gesinsisteem aanvaar en word die erkenning van saamleefverbintenisse of lewensverhoudings tans deur die Regshersieningskommissie ondersoek (Cronje & Heaton, 2004a: 234). Derhalwe vorm die huweliksreg ’n baie belangrike deel van die familiereg in die Suid-Afrikaanse regs-konteks en behoort die egskeidingsvraagstuk ook teen die agtergrond van die huweliksreg beskou te word.

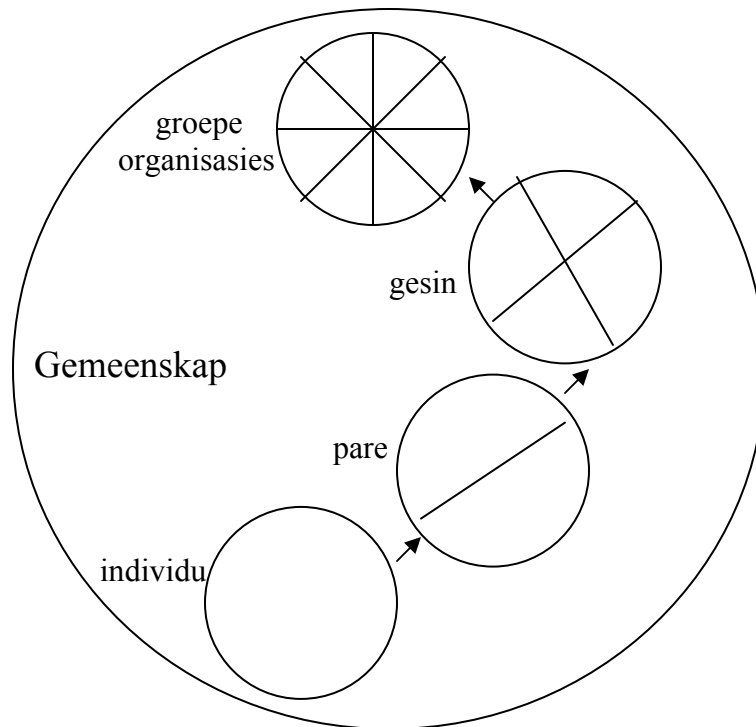
Die gesin word in hierdie ondersoek beskou as die kerneenheid mense, saamgestel uit ouers met hulle minderjarige kinders, wat saam ’n maatskaplike sisteem vorm en deur die egskeiding tussen die ouers beïnvloed word. Dit impliseer dus ook die gesin in die heel modernste vorm, naamlik waar ouers hulle kinders in ’n saamleef-verhouding verwek.

In hierdie hoofstuk word die aandag voorts gevestig op die sistemiese verwantskap van die gesinsisteem-in-egskeiding, en die invloed van maatskaplike verandering op die gesinsprofiel word in hierdie verband eerstens uitgelig. Die fokus val dus eerstens op ’n bespreking van die veranderde gesinsisteem.

3.2 DIE VERANDERENDE GESINSISTEEM

Die konteks waarbinne die gesin-in-egskeiding beskou word, is naamlik die wisselwerkende verwantskap tussen die lede van die gesinsisteem asook tussen die gesin en gemeenskap (milieu of omgewing) waarin die gesin funksioneer.

Skematies kan die sistemiese verwantskap van die gesinsisteam volgens die hiërargie van sisteme soos volg in Figuur 4 voorgestel word:

Figuur 4: Hiërargiese sistemiese verwantskap van die gesinsisteam

Vanuit die sistemiese perspektief blyk dit dat 'n verandering in een deel van die sisteem ook verandering by die ander dele teweegbring (Germain in Ashford et al., 2001: 105).

Verandering in die voorkoms en struktuur van die gesin word algemeen weergegee en dit weerspieël hoofsaaklik die veranderinge soos in die Westerse kulture aange-tref word. Die mees resente en belangrikste veranderinge wat tans binne gesinsverband waargeneem word, is onder andere hoë egskeidingsyfers, toenemende her-troues en stiefgesinne, alleenouergesinne, tweeledige beroepsgesinne, uitstel van huwelike tot 'n later ouderdom, saamleefverbintenisse en minder kinders per gesin (Lauer, 1998: 455; Goldenberg & Goldenberg, 2004: 3-4; Benokraitis, 2005: 19-20). Volgens Benokraitis (2005: 16-18) bestaan daar hoofsaaklik drie perspektiewe ten opsigte van die verandering in die gesinsisteam, naamlik dat (1) die gesin besig is om tot niet te gaan, (2) die gesin besig is om te verander, maar nie te verdwyn nie, en (3) die gesin as instelling sterker is as voorheen. Die verskillende perspek-tiewe met betrekking tot die voortbestaan van die gesinsisteam as maatskaplike instelling is 'n aanduiding van die fokus wat ondersteuners van 'n bepaalde siens-wyse in die verband huldig.

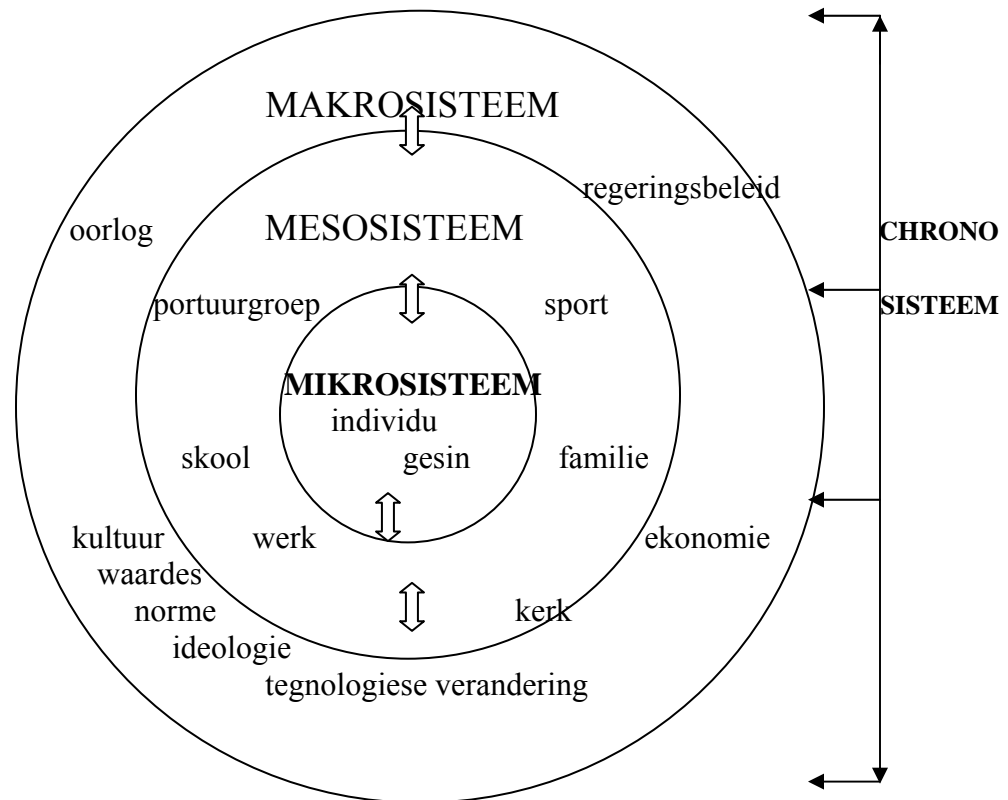
Die aandag word voorts in hierdie studie gevestig op 'n bespreking van die tipe veranderinge wat die gesinsisteem beïnvloed het asook die veranderinge wat die gesinsisteem ondergaan het.

Die veranderinge wat die gesinsisteem beïnvloed, kan as faktore uit die verskeie sisteemvlakke van die gemeenskapsisteem onderskei word. Bronfenbrenner (in Benokraitis, 2005: 35; Papalia, Olds & Feldman, 2006: 36) onderskei vier interverwante sisteemvlakke in die gemeenskapsisteem wat die individu sowel as die gesinsisteem se groei en ontwikkeling op wederkerige wyse beïnvloed. Bronfenbrenner voeg daarby die dimensie van tyd, naamlik die chronosisteem, wat die interaksie van al die genoemde sisteme beïnvloed deur die graad van stabiliteit wat in die individu, veral die kind, se lewe bestaan (Papalia et al, 2006: 38). Die vier sisteme in die sisteemhiërargie wat verandering vir die gesinsisteem beïnvloed, behels die volgende:

- (1) Die mikrosisteem wat verwys na die interverwante gedrag, rolle en verhoudings wat deel vorm van die individu en gesinsisteem se sosiale en fisiese omgewing waarmee daar daagliks 'n wisselwerkende interaksie plaasvind, soos opvoeding deur die ouersisteem.
- (2) Die mesosisteem wat verwys na die interverwante verhoudings met gemeenskapsubsisteme (-instellings), soos die skool, kerk, werk, sport en uitgebreide familie.
- (3) Die exosisteem wat verwys na die subsisteme in die gemeenskap waarmee die individu nie daagliks in direkte interaksie verkeer nie, soos vriende, regsdiens, massamedia en maatskaplike organisasies.
- (4) Die makrosisteem wat na die meer komplekse subsisteme in die kultuur verwys, soos waarde- en normesisteme, politieke besluitnemingsisteme en opvoedkundige beleidsbepalende sisteme (Potgieter, 1998: 264-265; Ashford et al., 2001: 106-107; Benokraitis, 2005: 35).

Die navorser is van mening dat die meso- en exosisteme soos bo uiteengesit na dieselfde tipe subsisteme verwys. Daarom word die twee sisteemvlakke vir die doeleindes van hierdie studie as een beskou onder die benaming mesosisteem.

Die vlakke van sistemiese verwantskap binne die gemeenskap word skematies soos volg in Figuur 5 aangetoon:

Figuur 5: Interwantskap van sistemiese vlakke in gemeenskap (gebaseer op Bronfenbrenner, 1979)

Die bogenoemde Figuur 5 is 'n voorstelling van die interverwante verbintenis wat tussen die onderskeie sisteme binne die onderskeie sisteemvlakke bestaan. Die individu en gesin as sisteme binne die mikrosisteem, wat die primêre sisteme verteenwoordig, is voortdurend in interaksie met die sisteme binne die mesosisteem, wat die sisteme binne die direkte gemeenskapsisteem behels. Die individu en gesin as subsisteme is in interwantskap met die groepe en organisasies soos skool, werk en vriende. Die makrosisteem verteenwoordig die sisteme soos regeringinstellings en ekonomiese instansies wat 'n invloed op die sisteme in die meso- en mikrovlakke uitoefen deur middel van indirekte interaksie soos beleidsbepalings of oorlogsverklarings. Die individu of gesin as sisteme se interaksie met die makrosisteem is gekoppel aan die interaksie met die mesosisteem. Die dimensie van tyd wat deur die chronosisteemvlak verteenwoordig word, behels veranderinge in gesinsamestelling, woonplek, ouers se werkposisie, asook gebeure van groter omvang soos oorlog, ekonomiese siklusse, of toename in werkende moeders, en afname in die uitgebreide familiesisteem. Die individu is volgens Bronfenbrenner

'n produk van ontwikkeling en terselfdertyd 'n skepper van sy eie ontwikkeling deur die interaktiewe patroon van wisselwerking tussen persoonlike toerusting van biologiese en psigologiese karaktereenskappe, talent en vaardighede, tekortkominge en temperament (Papalia et al, 2006: 38).

Die maatskaplike verandering wat veral tydens die laaste twee tot drie eeue plaasgevind het en wat 'n invloed op die gesinsisteem het, word vervolgens as faktore in die mikro-, meso- en makrosisteme van die gemeenskapsisteem onderskei (Figuur 5). Die bespreking word daarna opgevolg met 'n bespreking oor die invloed wat die vooraf genoemde veranderinge op die gesinsisteem het.

3.2.1 Maatskaplike verandering van toepassing op die gesinsisteem

Binne die konteks van hierdie studie is die Griekse filosoof Heraclitus se stelling, naamlik: “You can't step into the same river twice” (Daintith, Stibbs, Wright & Pickering, 1994: 179) goed van toepassing, aangesien dit die feit van voortdurende verandering van 'n gegewe werklikheid beklemtoon. Met betrekking tot die gesinsisteem beteken dit dus dat terwyl die gesin steeds as maatskaplike sisteem in die gemeenskap voorkom en bly voortbestaan, ondergaan dit terselfdertyd veranderinge vanweë die groei van die sisteem self asook die verandering wat in die gemeenskapsisteem plaasvind. Egskeiding as maatskaplike probleem sou 'n voorbeeld wees van die verandering wat in die gesinsisteem plaasvind. Egskeiding is tans, soos vroeër genoem, 'n erkende, algemene en aanvaarde maatskaplike verskynsel in die gemeenskap terwyl dit sowat 50 jaar gelede as 'n skande beskou is.

Die aspekte wat in die mikro-, meso- en makrosisteme voorkom en wat die interverwantskap tussen die gesinsisteem en gemeenskapsisteem deur die invloed van die chronosisteem verander het, word kortliks in die volgende gedeeltes uitgelig.

3.2.1.1 Veranderinge in die mikrosisteem

Die mikrosisteem behels die vlak waar die individuele lid asook die gesin as sisteem funksioneer. Die mikrovlak behels dus die direkte interpersoonlike interaksie en wisselwerking tussen al die gesinslede in die daaglikse omgang met mekaar (Potgieter, 1998: 264; Ashford et al., 2001: 106; Benokraitis, 2005: 35). Die keuses wat die individuele lid asook die gesinsisteem in die daaglikse funksionering uitoefen, is dus op hierdie vlak betrokke.

Die keuse van die individu om te trou of nie, van die egpaar vir of teen kinders, hoeveel kinders, wyse van opvoeding of rolle in die gesin vorm alles deel van die veranderinge in die mikrosisteem. Tendense van verandering wat algemeen in die gesinsisteem waargeneem word, is naamlik kleiner gesinne, hoë voorkoms in huwelike sowel as egskedings, meer saamleefverbintnisse, meer alleenouergesinne, toename in stiefgesinsisteme, huishoudings met 'n tweeledige inkomste, werkende moeders, jonger grootouers en ouerwordende bevolking (Benokraitis, 2005: 19).

Die verwantskap tussen die veranderinge in die mikrosisteem van die gemeenskap-sisteem waar die gesin funksioneer en die mesosisteem blyk duidelik uit die volgende bespreking van die veranderinge in die mesosisteem.

3.2.1.2 Veranderinge in die mesosisteem

Veranderinge in die mesosisteem behels veranderinge wat binne die subsisteme van instellings soos die skool, werk, kerk, sport, ontspanning, vriende en uitgebreide familie of gesondheidsdienste plaasvind. Veranderinge in die voorskrifte deur die besondere kultuurgroep waarvan die gesinsisteem deel vorm, die waarde- en normesisteme wat in die mesosisteem geldig is en maatskaplike strukture soos die skool oefen 'n besliste en bepaalde invloed op die gesinsisteem in die mikrovlak uit. Die aandag word vervolgens kortliks gevestig op die aspekte in die mesosisteem wat verandering ondergaan het en waardeur die gesinsisteem beïnvloed is.

- *Verandering in kulturele voorskrifte*

Die samelewing het veral in die Westerse gemeenskapsisteme sedert die Tweede Wêreldoorlog in 1945 vanaf 'n outokratiese gemeenskapsorde en 'n patriargale gesinsisteem na 'n meer demokratiese en geslagsgelykwaardige gemeenskap- en gesinsisteem verander. Hierdie demokratiseringsproses is deur Dinkmeyer en McKay (1982: 6-7) as 'n sosiale rewolusie bestempel en hulle konstateer soos volg: "We are becoming a social system in which all people insist upon being treated as equals."

- *Verandering in die waarde- en normesisteme*

Die maatskaplike waarde- en normesisteme van die gemeenskapsisteem verwys na die gedragsreëls wat gewoonlik die verwagte optrede van die lede van die gemeenskapsisteem bepaal (*Reader's Digest Woordeboek*, 1993: 1024; Plug et al., 1997: 242). Die volgende gemeenskapsnorme toon besondere veranderinge:

▫ *Lewenstandaard*

In die huidige tydsgewrig verwag die gemeenskapsistiem dat 'n gesin finansiële onafhanklik behoort te funksioneer ten einde 'n subsistiem van waarde te wees. Hierdie verwagte status skep die behoefte aan addisionele inkomste vir die meeste gesinsisteme ten einde die verwagte nodige middele te kan bekom om die aanvaarbare lewenstandaard te handhaaf (Ogburn, 1963: 299; 301; Goldenberg & Goldenberg, 1998: 3; Dex, 2004: 437; Rice, 1993, in Goldenberg & Goldenberg, 2004: 5).

▫ *Vroulike emansipasie*

Die vroue-emansipasie-beweging se aktiewe strewe na die erkenning van en gelyke beregtiging vir die vrou in die gemeenskapslewe het veral sedert die begin van die twintigste eeu die man se mag oor die vrou bevraagteken (Banning, 1964: 231; Roode, 1968: 125). Hierdie emansipasieproses het meegebring dat vroue politieke regte, soos stemreg, asook groter arbeidsmag deur meer erkenning en werksgeleenthede in die arbeidsmark bekom het (Banning, 1964: 231; Roode, 1968: 124-125). Hierdie verandering in die arbeidsmark in die mesosistiem het tot die ontstaan van tweeledige inkomste-gesinsisteme bygedra (Dex, 2004: 436-437).

▫ *Normalisering van egskeiding*

Volgens Lauer (1998: 472) asook Cronje en Heaton (2004a: 123) het die stigmatisering van egskeiding as maatskaplike probleem verander na groter aanvaarding van egskeiding as verskynsel en die implementering van die sogenaamde “no fault”- of skuldlose beginsel as norm in egskeidings het tot sodanige veranderde houding bygedra. Blamerig van 'n party in egskeiding is sodoende uitgeskakel en geslagsgelykheid by die keuse van 'n versorgende ouer vir die minderjarige kinders word toenemend as beginsel deur die regsisteme aanvaar, met ander woorde 'n ouer ontvang geen voorkeur op grond van sy of haar bepaalde geslag nie. Hierdie verandering in openbare houding teenoor egskeiding as maatskaplike vraagstuk asook die liberalisering van wetgewing aangaande egskeiding op internasionale vlak het daartoe aanleiding gegee dat egskeiding wêreldwyd 'n alledaagse verskynsel geword het (Benokraitis, 2005: 432; Lauer & Lauer, 2006: 348-349). Die implikasies van hierdie verandering in die mesosistiem het 'n sneeubaleffek op die individuele lede, gesinsisteme sowel as die groter

gemeenskapsisteem en dit word meer volledig in die afdeling hierna bespreek.

▫ *Maatskaplike strukturele veranderinge*

Maatskaplike strukturele verandering verwys na die verandering waardeur die gesinsisteem se funksionele rolle soos dié van vader of moeder aangepas moet word ten einde orde, stabiliteit en ekwilibrium in die gesin te behou (Benokraitis, 2005:36; Lauer & Lauer, 2006:348). Die volgende maatskaplike strukturele veranderinge is van belang:

* *Rolverandering binne die gemeenskap*

Lauer (1998:477) beklemtoon die verwarring en onsekerheid wat maatskaplike verandering in die gemeenskap in die rolle van man/vrou, vader/moeder en kind veroorsaak het. In 'n gemeenskapsisteem met byvoorbeeld 'n hoë voorkoms van vigs waar gesinne wees gelaat word weens die volwassenes se sterftes, word kinders gedwing om die rol van ouer en versorger in te neem. So ook beïnvloed die voorkoms van dubbele boodskappe aan 'n gemeenskapsisteem identifisering met bestaande gesagsrolle in die gemeenskapsisteem op 'n negatiewe wyse, byvoorbeeld die afkeur van seksuele misbruike terwyl seksuele molestering deur gesagsfigure dikwels plaasvind.

* *Omgewingsverandering*

Die groter mobiliteit van die gemeenskap van die 21ste eeu, wat onder andere voortvloei uit die ontwikkeling in die vervoerwese, konfronteer gesinsisteme met verandering van omgewing weens werkomstandighede, woonomstandighede of spesiale behoeftes soos mediese behandeling. Die gebrek aan 'n maatskaplike ondersteuningsisteem kan die integrasie van 'n gesinsisteem in 'n nuwe gemeenskap nadelig beïnvloed. Lauer (1998: 477) identifiseer verstedeliking saam met verandering in die bevolkingsamestelling asook gebrek aan 'n verbintenis met 'n religieuse groep as indikatore van swak maatskaplike integrasie.

Vervolgens word daar op die verandering in die makrosisteem van die gemeenskap gefokus.

3.2.1.3 Veranderinge in die makrosisteem

Die makrosisteem is die vlak van interverwantskap in die gemeenskapsisteem waar breë maatskaplike vraagstukke voorkom en waarvan die hantering deur die bepaalde geldige politieke perspektief sowel as die betrokke kulturele voorskrifte soos waarde- en normesisteme gerig word (Benokraitis, 2005: 23). Die faktore wat verandering in die makrosisteem veroorsaak asook die keuses van die individu en die gesinsisteem beïnvloed, word vervolgens uitgelig, naamlik ekonomiese kragte, tegnologiese vordering, populêre kultuur, maatskaplike aksies asook gesinsbeleid op die nasionale regeringsvlak.

- *Ekonomiese kragte*

Die invloed van ekonomiese kragte in die makrosisteem van die gemeenskap en dus ook op die individu en gesinsisteem hou hoofsaaklik verband met verandering wat in die werkomgewing ingetree het.

Die Industriële Rewolusie wat bykans twee eeue gelede 'n aanvang geneem het, het 'n omwenteling in die aard van werkgeleenthede, die groei in werkgeleenthede en 'n verandering in die rol van werk in die gemeenskapsisteem teweeggebring. Industrialisasie het tot verstedeliking gelei asook die ontstaan van fabriekke en uitgebreide nywerheidskomplekse wat die kleiner plaaslike industrieë vervang het (Roode, 1968: 122; Crouter in Parke & Kellam, 1994: 9; Benokraitis, 2005: 23).

Beleid ten opsigte van immigrasie, as faktor van verandering in die makrosisteem, bring kompetisie vir plaaslike werknemers mee veral met betrekking tot halfgeskoolde en geskoolde werkgeleenthede (Benokraitis, 2005: 23-24). Verminderde werkgeleenthede veroorsaak 'n ernstige finansiële krisis vir werknemers en dra by tot die soeke na addisionele werkgeleenthede.

Die verskuiwing van maatskappye se arbeidsgebied eerstens na groter, komplekse omgewings ter wille van segmentasie en spesialisasie van werksaktiwiteite en tweedens na ontwikkelende lande ter wille van beter ekonomiese bedryf deur goedkoper arbeid en hoër wins te bekom, bring dikwels verhuising en of verlies van werkgeleentheid vir die werknemers mee (Roode, 1968: 122; Crouter in Parke & Kellam, 1994: 9; Benokraitis, 2005: 24). Daardeur word werknemers gedwing om te verhuis of addisionele werkgeleenthede te soek.

Oorlog as faktor in die makrosisteem bring aansienlike omwenteling in die werk-omgewing mee soos duidelik uit die ervaring met die Tweede Wêreldoorlog tussen 1939-1945 blyk (Dinkmeyer & McKay, 1982: 6). Die arbeidsmark is deur hierdie oorlog in besonder noodwendig vir die vrou oopgestel ten einde die verlies aan manlike werknemers, wat diensplig moes verrig, aan te vul (Dinkmeyer & McKay, 1982: 6). Groter werk- en opleidingsgeleenthede vir vroue asook die positiewe veranderde openbare siening ten opsigte van die vrou se rol of “plek” in die gemeenskapsisteem, het die tendens van die vrou in die werkplek permanent bevestig (Parke & Kellam, 1982: 2).

Die volgende faktor wat ingrypende veranderinge in die makrosisteem teweeggebring het, is naamlik tegnologiese verandering of ontwikkeling wat voorts bespreek word.

- *Tegnologiese ontwikkeling*

Tegnologiese ontwikkeling verwys na daardie aspekte wat verband hou met die ontwikkeling en uitbreiding van kennis, toerusting en middele waardeur die toepassing van die wetenskap maatskaplike funksionering bevorder (Plug et al., 1997: 375; *Oxford Concise Dictionary*, 1999: 1471).

Tegnologie as toegepaste wetenskap het teen die einde van die agtiende eeu begin ontplooi en gedurende die negentiende en twintigste eeue resultate gelewer wat die gemeenskapslewe aansienlik beïnvloed het (*Encyclopedia Britannica*, vol. 21, 1970: 750). Die mediese wetenskap, kommunikasiebedryf en die vervoerwese is waarskynlik die gebiede waardeur tegnologiese ontwikkeling die grootste impak op die maatskaplike funksionering van die mens uitgeoefen het.

Ontwikkeling in mediese en gesondheidstegnologie het meegebring dat die sterftesyfer van die mens weens siektes soos tering en geboortetrauma aansienlik verlaag is, asook dat die geboortesyfer deur die ontwikkeling van geboortebepalingstegnieke verminder is (Roode, 1968: 123; *Encyclopedia Britannica*, vol. 15, 1970: 100; Benokraitis, 2005: 24). Die genoemde vordering het meegebring dat die fokus in die mediese wetenskap verskuif kon word na pogings om die mensdom se gesondheid en lewensgehalte te bevorder.

Ontwikkeling op die gebied van die kommunikasiewese het daartoe gelei dat die gemeenskapsisteem blootgestel word aan uitgebreide inligtingstegnologie

en wel in so 'n mate dat inligting vanaf en interaksie met enige denkbare plek ter wêreld te enige tyd moontlik is. Ontwikkelings soos die telegraaf en telefoon teen die laaste helfte van die negentiende eeu het daartoe bygedra dat kommunikasie baie vinniger en goedkoper oor 'n langer afstand kon geskied (*Encyclopedia Britannica*, vol. 21, 1970: 752K). Die uitvinding van die gloeilamp het elektriese lig aan die wêreld bekendgestel en nuwe geleenthede tot ontwikkeling geskep (*Encyclopedia Britannica*, vol. 21, 1970: 752K). Die ontwikkeling van die massamedia, naamlik rolprente, radio, televisie, rekenaar-tegnologie en digitale tegnologie, en die ontwikkeling van die wêreldwye inligtingsweb het daartoe gelei dat die wêreldgemeenskap ingekrimp het tot die druk van 'n knoppie (Benokraitis, 2005: 25). Gemeenskapsisteme is dus minder geïsoleerd en aan groter invloed van ander gemeenskappe blootgestel.

Industrialisasie en tegnologiese ontwikkeling het ontwikkeling en verandering in die vervoerwese gestimuleer ten einde aan die behoefte aan beter en vinniger vervoermiddele asook 'n georganiseerde vervoersisteme te voorsien. Die ontwikkeling van die motor as vervoermiddel en die aanmoediging van privaatbesit het daartoe gelei dat die motor 'n noodsaaklike besitting in die moderne gemeenskapsisteme geword het (*Encyclopedia Britannica*, vol. 22, 1970: 176). Die uitbreiding van die behoefte aan 'n motor as vervoermiddel het ander behoeftes in die industrie gestimuleer, soos die rubberbandbedryf, glas- en verfbedryf asook die voorsiening van strate. 'n Netwerk behoeftes het dus rondom die vervoerwese in die gemeenskapsisteme ontstaan.

- *Populêre kultuur*

Populêre kultuur sluit onder andere televisieprogramme, musiekstyle, tydskrifte, radioprogramme, advertensies, sport, stokperdjies, mode en rolprente in en is via die kommunikasiemedia te enige tyd tot enige lid van die gemeenskapsisteme beskikbaar (Benokraitis, 2005: 24). Die massamedia vorm 'n bron van inligting vir die individuele lid van die gemeenskapsisteme en die implikasie hiervan is dus dat die individuele lid se keuses aangaande maatskaplike funksionering deur die voorafgenoemde bronne van inligting beïnvloed word.

Die invloed van die massamedia as bron van inligting is dikwels baie sterker as die tradisionele bronne van inligting uit die gemeenskapsisteme, soos ouers, familie en opvoedkundige instansies.

- *Maatskaplike aksies*

Maatskaplike aksies in die makrosisteem het al dikwels verandering in beleid, perspektiewe of houding met betrekking tot gesinsfunksionering teweeggebring.

Die bewegings vir menseregte, vroueregte, homoseksuele of lesbiese regte asook aksies ten opsigte van die regte van die kind oefen druk uit ten einde houdings in gemeenskapsisteme te verander wat dikwels tot verandering in beleidsformulering op plaaslike sowel as nasionale regeringsvlak lei (Benokraitis, 2005: 25). Sodanige verandering in die makrosisteem het direkte gevolge vir die gesinsisteem se maatskaplike funksionering.

- *Regeringsbeleid*

Beleidsformulering op nasionale vlak met betrekking tot die gesinslewe behels verandering wat in die makrosisteem van die gemeenskapsisteem geïmplementeer word. Wette en regulasies wat onder andere die aangaan van huwelike reël, die wyse waarop egskeiding plaasvind en beheer word, waarop die opvoedkundige sisteme beheer word asook die wyse waarop maatskaplike toelaes vir behoefte of gestremdheid reguleer word, het 'n invloed op die gesinsisteem. Elke aspek van die maatskaplike funksionering in die gesinsisteem word dus deur verandering in beleidsbepaling binne die makrosisteem van die gemeenskapsisteem beïnvloed (Benokraitis, 2005: 25).

Die vooraf bespreking van faktore in die onderskeie sisteemvlakke wat verandering in die gesinsisteem beïnvloed, beklemtoon die sistemiese interverwantskap waarvan die gesin-in-egskeiding dus ook deel vorm. Die besondere invloed wat die genoemde maatskaplike verandering op die gesinsisteem uitoefen, word vervolgens uitgelig.

3.2.2 Die invloed van maatskaplike verandering op die gesinsisteem

Verandering is 'n gegewe werklikheid van die lewe en maatskaplike verandering, soos onder punt 3.2.1 bespreek, is dus nooit afgehandel nie. Maatskaplike verandering is 'n konstante dinamiese proses wat in wisselende fases voorkom en soos volg deur Martin (in Cronje, 1994: 248) gestel word: "... (it) tends to be incremental although it can be radical and occurring in quantum leaps." Maatskaplike verandering kan dus beskryf word as 'n konkrete krag wat die lewe van individue,

gesinsisteme asook gemeenskappe beïnvloed en hierdie sisteme tot aksie dwing waardeur nuwe rolle aanvaar moet word, nuwe waardesisteme gesoek word en na rekonsiliasie en vrede gestreef word (Cronje, 1994: 248).

Soos verandering 'n voldonge feit van die lewensproses is, is konstantheid 'n basiese beginsel van die lewe self. Die bestaan van die mens met sy inherente behoeftes wat deur 'n bepaalde lewensiklus vanaf bevrugting tot die dood ontwikkel, is 'n onveranderlike konstante. Pillari (1988: 6) beklemtoon beide verandering en konstantheid as aspekte van die lewensproses soos volg: "Although there is continuity of norms, change is as much an aspect of the human life-span as constancy." Hierdie beginsel van balans tussen volgehoue konstantheid te midde van voortdurende verandering in die lewensproses word in die gesinsisteam herhaal. 'n Sisteem streef na harmonie of balans binne die sisteem ten einde dit in stand te hou, maar as lewende eenheid kan die sisteem nie staties bly nie en vorm hierdie strewe na ekwilibrium 'n voortdurende dinamiese proses (Plug et al., 1997: 88; Goldstein, 1973, in Potgieter, 1998: 59; Pierson & Thomas, 2002: 467). Die gesinsisteam is derhalwe voortdurend onderworpe aan die proses van homeostase of die soeke na bestendigheid te midde van die behoefte aan groei (Potgieter, 1998: 59). Die funksionering van die gesinsisteam kan dus 'n wisselwerking tussen rusperiodes of periodes van stabiliteit en periodes van verandering en groei toon, maar die gesinsisteam kan nooit nie verander nie (Compton & Galaway, 1989: 130; Barker, 1986, in Potgieter, 1998: 59-60).

Maatskaplike verandering oefen 'n invloed op die gesinstruktuur sowel as die gesinsprosesse uit. Eerstens word die invloed van maatskaplike verandering op die gesinstruktuur bespreek.

3.2.2.1 Die invloed van maatskaplike verandering op die gesinstruktuur

Maatskaplike verandering binne al drie vlakke of sisteme van die gemeenskap-sisteam het verreikende implikasies vir die gesinsisteam meegebring.

In die volgende bespreking van die onderskeie tendense van verandering in die gesinsisteam se struktuur word die besondere maatskaplike verandering ter sake uitgelig.

Gesinne is organisatoriese, komplekse, emosionele sisteme wat voortdurend die gesinsisteam as die mees funksionele eenheid moontlik probeer ontwikkel ten einde die gesamentlike behoeftes en doelwitte van die gesin te bevredig (Goldenberg

& Goldenberg, 2004: 5). Ten einde dié proses van kohesie te fasiliteer, ontwikkel 'n gesinsisteem bepaalde reëls waarvolgens die rolle en funksies in die gesin gerig word. Sodoende ontwikkel sekere patrone van funksionering tussen die lede van die gesinsisteem met die doel om harmonie en sekuriteit vir die gesin te maksimaliseer (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 5).

Die gesinsisteem se struktuur verwys dus na die gesin se selforganisasie in terme van die ontwikkeling van 'n bepaalde strategie of styl ter wille van oorlewing en te midde van die stressors vanuit die gesinsisteem self sowel as vanuit die gemeenskapsisteem (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 5). Die gesinsisteem se struktuur word dus op die organisasie binne die gesin gebaseer en dit bepaal die passing en samehorigheidsgevoel van die besondere gesin.

Die bespreking van die invloed van maatskaplike verandering op die gesinsisteem se struktuur fokus vervolgens op die reëls, rolle en funksies of take van die gesinsisteem.

- *Gesinsreëls*

Die gesin is 'n kibernetiese (selfregulerende) reëlsgeoriënteerde sisteem (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 73). Die gesinslede leer uit die interaksie tussen die lede watter gedrag aanvaarbaar is en watter nie, sowel as watter optrede in 'n bepaalde situasie van elke lid verwag word. Die gesinsreëls is op die waardes en norme van die gesinsisteem gebaseer en help om die rolle in die sisteem te bepaal. Reëls word dikwels vanaf een geslag na die volgende oorgedra en skep die basis vir die ontwikkeling van afhanklikheid en regulering in die gesinsverhoudings.

Gesinsreëls bepaal hoe gesinslede se gedragpatrone binne en buite die gesinsisteem ontwikkel en bepaal dus grootliks die regulerende beginsels van die gesin waardeur riglyne vir toekomstige interaksies gestel word (Jackson in Goldenberg & Goldenberg, 2004: 75). Reëls in die gesinsisteem kan beskrywend of voorskriftelik van aard wees, met ander woorde dit kan deur middel van metafore die patrone van interaksie vir gesinslede aandui of dit kan by wyse van voorskrifte bepaal watter patrone van interaksie binne die gesin korrek is en watter nie. Goldenberg en Goldenberg (2004: 75) verduidelik die aanleer van die verskillende tipe gesinsreëls soos volg: “Whatever the family structure, all members learn the family’s meta-rules (... the rules about the rules), which typically take the form of unstated family directives offering principles for interpreting rules, enforcing rules, and changing rules.”

Gesinsreëls is gebaseer op die waarde- en normesisteen van die gesin en daarom sal die verandering van 'n norm, soos dat die moeder tuis die primêre versorger van die kinders moet wees, dus verandering in die gesinsreëls teweegbring. Die mate waartoe gesinsreëls konsekwent en duidelik aan alle lede van die gesinsisteen gekommunikeer word, bepaal die suksesvolle funksionering van die gesinsisteen. Indien die gesinsreëls toepaslik is sodat daar in al die lede van die gesin se behoeftes voorsien word en die reëls nie te rigied of te min is nie, ontwikkel die gesinsisteen 'n verdeling van rolle en take waardeur 'n positiewe funksioneringswyse vir die gesin ontstaan (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 74-75).

Verandering in die gesinsreëls, hetsy op grond van verandering in waarde- en normesisteme, ekonomiese kragte, rolverandering of enige ander faktore, bring noodwendig verandering in die gesinstruktuur mee en kan onder andere aanleiding gee tot gesinsprobleme soos egskedding.

- *Gesinsrolle*

Die gesinsisteen is die suprasisteen vir verskeie subsisteme waarvan die egpaarsubsteeem, ouer-kind-substeeem en sibbe-substeeem die belangrikste is. Ander subsisteme wat direk by die gesinsisteen betrokke raak, is die uitgebreide familiesisteme soos die grootouersubsteeem, materne en paterne sibbe-substeeem sowel as ander familie verbintenisse. Elke lid van die gesinsisteen vervul 'n bepaalde rol in elk van die subsisteme teenwoordig, soos die man wat die rolle van eggenoot, vader, seun, kleinseun, swaer en broer kan vervul (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 84). Dieselfde geld vir elk van die gesinslede.

Die egpaarsubsteeem vorm in die kerngesinsisteen die basiese substeeem. Die ouers se vervulling van hulle rolle as man en vrou bied vir die kinders 'n model ten opsigte van manlike en vroulike intimiteit, huweliksinteraksie, hantering van konflik en verskille, voorsiening in mekaar se onderskeie behoeftes op seksuele, emosionele, liggaamlike en psigiese vlakke, asook toekomsbeplanning (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 84).

Die ouersubsteeem het die tradisionele verantwoordelikheid van vader en moeder ten opsigte van die opvoeding en versorging van kinders asook leidinggewing aan en dissiplinerig van die minderjarige kinders. Die interaksie met die ouersubsteeem bied aan kinders die geleentheid om outoriteit te leer han-

teer, besluitnemingsvaardighede te ontwikkel asook die vermoë tot selfdireksie (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 85).

Die sibbe-subsisteem vorm die eerste portuurgroep vir die minderjarige kinders. Deur interaksie in die rolle van sibbe ontwikkel die minderjarige kind die vaardigheid tot onderhandeling, samewerking, ondersteuning, mededinging asook binding. Die interpersoonlike vaardighede wat die kind in sy rol as sib in die sibbe-subsisteem ontwikkel, het 'n invloed op latere skool- en werkverhoudings (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 84).

Die onderskeie subsisteme funksioneer in voortdurende interaksie met mekaar en ondervind 'n voortdurende wisselwerkende invloed tussen die subsisteme. Die verhoudings tussen gesinslede asook die interaksie tussen die subsisteme in die gesin definieer die struktuur van die gesinsisteem (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 84). Veranderinge wat die rolle van gesinslede in enige van die subsisteme beïnvloed, sal noodwendig 'n invloed uitoefen op die struktuur van die gesinsisteem.

- *Gesinsfunksies/take*

Die gesinsisteem vervul vyf basiese funksies ten spyte van watter vorm die gesin aanneem. Die basiese funksies van die gesin behels die volgende:

- regulering en wettiging van seksuele gedrag;
- voortbring en sosialisering van kinders;
- voorsiening van ekonomiese sekuriteit;
- verlening van emosionele ondersteuning; en
- vestiging van gesinslede se posisie in die gemeenskap (Van Dijk, [sa]: 86; Bezuidenhout, 1998: 3; Benokraitis, 2005: 7; Berk, 2006: 559; Lauer & Lauer, 2006: 347).

Die funksie om seksuele gedrag te reguleer, is gekoppel aan die waarde- en normesisteem van die gemeenskap en bepaalde kultuurgroep. Die verbod op seksuele gedrag en ondertrouery tussen gesinslede asook lede van die uitgebreide familiesisteem is 'n universele norm, alhoewel uitsonderings in sekere gemeenskappe bestaan (Benokraitis, 2005: 7). Hierdie funksie van die gesinsisteem beskerm die groep teen die oordrag van genetiese defekte, verseker die groep se voortbestaan deurdat paring tussen gesinslede en buitelanders afgedwing word, verseker die wettige afstamming van kinders ten einde hulle erfgenooten opsigte van titels, eiendom of besittings te beskerm, en dit verminder afguns

binne die gesinsisteam en voorkom derhalwe destruktiewe seksuele kompetisie wat die gesinsfunksionering kan benadeel (Benokraitis, 2005: 7).

Berk (2006: 559) beskou sosialisering, reproduksie en emosionele ondersteuning as die drie belangrike funksies wat primêr deur die gesinsisteam uitgeoefen word. Hierdie drie funksies is naamlik in hoofsaak met die kind in die gesin gemoeid. Die voortbring en sosialisering van kinders is die funksie van die gesinsisteam. Hierdeur word die groep en gemeenskap uiteindelik voorsien van volwasse mense wat die gemeenskap aanvul en uitbrei. Die sosialiseringproses van kinders deur die gesinsisteam verseker die aanleer van rolle asook die waarde- en normesisteme van die bepaalde gemeenskap. Kinders word dus deur hierdie funksie van die gesin voorberei vir die aanleer van verwagtinge en verpligtinge wat aan besondere situasies en posisies gekoppel word, met ander woorde watter gedrag in sekere situasies aanvaarbaar is en watter nie. Deur die sosialiseringfunksie van die gesin word die kind opgevoed tot 'n bevoegde en deelnemende lid van die gemeenskap (Benokraitis, 2005: 8-9; Berk, 2006: 559).

Voorsiening van ekonomiese sekuriteit is die funksie van die gesinsisteam waardeur die lede van voeding, kleding, behuising en nodige of soms luukse materiële voordele voorsien word. Die gesinsisteam is dus 'n belangrike ekonomiese eenheid wat finansiële sekuriteit en stabiliteit aan die gemeenskapsisteam verleen. Indien die gesinsisteam ekonomies nie selfversorgend is nie, veroorsaak die versorging van die lede daarvan 'n ekonomiese las vir die gemeenskap. Die gesinsisteam het egter van 'n produserende na 'n verbruikersisteam verander. Waar kinders eens bygedra het tot die ekonomiese take in die gesinsisteam het hierdie posisie van die kind in die huidige tydsbedeling na algehele afhanklikheid en 'n ekonomiese verantwoordelikheid verander (Gunter & Furnham, 1998: 9; Benokraitis, 2005: 9; Berk, 2006: 559).

Die voorsiening van emosionele ondersteuning aan gesinslede is 'n noodsaaklike taak van die gesinsisteam ten einde gelukkige, gesonde en sekure mense te help vorm. Die versorging van, liefde vir en emosionele ondersteuning aan lede is 'n gesinstak wat deur middel van nabye, langdurige en intieme interaksie binne die gesinsisteam bereik word. Sodoende kan 'n belewenis van toegewydheid en doelgerigtheid by gesinslede gekweek word (Van Dijk, [sa]: 87; Benokraitis, 2005: 9-10; Berk, 2006: 559).

Die vestiging van gesinslede se posisie in die gemeenskapsisteam is gekoppel aan die besondere gesinsisteam se sogenaamde maatskaplike stand ("social

class”) wat onder andere deur rykdom, opvoeding, mag en prestige bepaal word.

Mense van dieselfde maatskaplike stand deel gewoonlik dieselfde waarde- en normesisteme en ontspanningsbelange. Die maatskaplike stand waartoe ’n persoon gereken word, het ’n belangrike invloed op keuses in die mens se lewe, soos watter ouderdom geskik is om te trou, hoeveel kinders vir ’n egpaar aanvaarbaar is, hoe kinders gesosialiseer moet word en hoe verhoudings in die gesinsisteme behoort te wees (Krech, Crutchfield & Ballachey, 1962: 313; Benokraitis, 2005: 10; Berk, 2006: 562)).

Die belangrike rol van die gesinsisteme se funksies in die gemeenskapsisteme word in die volgende stelling deur Emerson (1870 in Shaw, 2003: ix) weergegee: “The true test of civilization is not the census, nor the size of cities, nor the crops – no, but the kind of man the country turns out.”

- *Gesinsamestelling*

Maatskaplike verandering oefen ook ’n invloed uit op die strukturele gesinsamestelling, soos blyk uit die volgende:

- *Grootte van die gesin*

Twee belangrike demografiese veranderinge het ’n direkte invloed op die grootte van gesinsisteme uitgeoefen, naamlik die afname in vrugbaarheids-tendense asook die styging in gemiddelde bevolkingsouderdom. Sedert die einde van die agtiende eeu het vroue minder kinders nader aan mekaar gehad en op ’n vroeër ouderdom die voortbring van kinders gestaak. Terselfdertyd het die gemiddelde ouderdom van die bevolking aansienlik gestyg (Benokraitis, 2005: 19).

Bogenoemde verandering is moontlik gemaak deur verskeie maatskaplike veranderinge soos tegnologiese ontwikkeling, veral op mediese gebied, ekonomiese kragte, verandering in waarde- en normesisteme, aksies vir vroueregte en die ontwikkeling van hoër lewenstandaarde (Paetsch, Bala, Bertrand & Glennon, 2004: 307).

Die implikasie van hierdie veranderinge was naamlik die vermindering van gesinsgrootte, die uitbeweeg van ouer kinders uit die huis om te gaan werk of studeer, die ontwikkeling van die leënessindroom, grootouerskap op ’n

vroeër ouderdom asook verlengde weduwee/wewenaarskap (Bezuidenhout, 1998: 3, 7; Pryor & Trinder, 2004: 324; Benokraitis, 2005: 19).

▫ *Egpaar-gesinsisteme*

Die aantal huishoudings bestaande uit 'n egpaar en hulle afhanklike kinders onder agtien jaar het aansienlik gedaal, byvoorbeeld van 40% tot 24% in die VSA (Benokraitis, 2005: 19).

▫ *Enkelouer-gesinsisteme*

Op enige gegewe tydstep in die huidige tydsbedeling woon tussen 18 tot 20 persent afhanklike kinders in die VSA, Brittanje, Kanada, Australië en New Zeeland in 'n huishouding met een ouer. In die VSA beteken dit 'n toename van 50% sedert die 1990's (Pryor & Trinder, 2004: 322). Die grootste persentasie enkelouer-gesinsisteme bestaan uit 'n moeder-kind-gesin (Pryor & Trinder, 2004: 322; Fields & Casper, 2001, in Benokraitis, 2005: 20).

▫ *Buite-egtelike gesinsisteme*

Die aantal ongetroude vroue wat kinders voortbring en hulle behou, het aansienlik toegeneem en dra by tot die toename in enkelouer-gesinsisteme (Benokraitis, 2005: 20).

▫ *Toename in hersaamgestelde gesinsisteme*

Egskedings het gedurende die afgelope 50 jaar teen 'n vinnige tempo toegeneem en daardeur 'n groot groep mense weer vir hertrou beskikbaar gestel (Paetsch et al., 2004: 311). Hertroue na egskeding is 'n algemene verskynsel wat tot toename in stiefgesinsisteme lei (Paetsch et al., 2004: 310-311) wat daartoe bydra dat al meer jonger kinders in hersaamgestelde gesinsisteme grootword (Fields, 2001, in Benokraitis, 2005: 20). Dit word bereken dat ongeveer 20 persent van kinders in Brittanje voor die ouderdom van 16 jaar deel van 'n stiefgesinsisteme sal word, 35 persent van kinders in die VSA terwyl een uit vyf kinders in New Zeeland teen 9jarige ouderdom reeds drie huishoudings beleef het (Pryor & Trinder, 2004: 322).

Maatskaplike verandering oefen egter nie net 'n invloed op die gesinstruktuur uit nie; dit oefen ook 'n invloed op die gesinsprosesse uit, soos blyk uit die volgende bespreking.

3.2.2.2 Die invloed van maatskaplike verandering op gesinsprosesse

Die prosesse van gesinsfunksionering verwys na die wyse waarop 'n gesinsisteem ontwikkel, aanpas en verander (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 70). Die konteks waarbinne die gesinsprosesse plaasvind, is naamlik die sistemiese interverwantskap van die gesinsisteem. Die gesinsisteem se funksionering is vervleg met die verwantskap tot al die ander subsisteme in die gemeenskapsisteem waarmee die gesin in verhouding staan, soos die uitgebreide familiesisteem, vriendskapsisteem, werksisteem, kultuursisteem en etniese sisteem (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 70; Pryor & Trinder, 2004: 326). Die gesinsprosesse word sodanig deur verandering in die gemeenskapsisteem beïnvloed dat die vraag tereg ontstaan tot watter mate 'n gesinsvraagstuk soos egskeiding deur die interaksie met gemeenskapsubsisteme bevorder word (O'Neil, 1984, in Potgieter, 1998: 138; Pryor & Trinder, 2004: 326).

Die wedersydse beïnvloeding van die wisselwerking tussen 'n sisteem en die subsisteme word baie beskrywend soos volg deur Gillin (1946: 201) gestel: "These influences surround him like an atmosphere."

Potgieter (1998:264-265) beklemtoon die noodsaaklikheid van die wisselwerking tussen gesinsisteme en die gemeenskapsisteem vir groei en ontwikkeling van die sisteem. Die gesinsisteem het inderwaarheid die wisselwerking met ander subsisteme nodig ten einde afstomping in funksionering te voorkom (Spies, 2006: 19). Die implikasie van gebrek aan interaksie met ander subsisteme word soos volg beskryf: "If inadequate opportunities exist for this kind of interchange ... their (i.e. social systems) growth and development will be arrested, their adaptive capacity negatively affected and their social relationships will degenerate into levels of apathy." Die gesinsisteem kan dus nie, en behoort ook nie van hierdie dinamiese karakter van die gemeenskapsisteem gevrywaar te word nie.

Die maatskaplike veranderinge wat gedurende die vorige twee tot drie eeue en veral die afgelope eeu plaasgevind het, word gekoppel aan die ontwikkeling van 'n meer demokratiese maar kompeterende gemeenskapsbestel (Dinkmeyer & McKay, 1982: 5-6; Klein & White, 1996: 51; Goleman, 2000: xv). Die voortdurende verandering in veral die Westerse gemeenskapsisteem is reeds in 1946 deur Gillin (1946: 202) as die "... bearing upon the organization of our social intercourse" beskryf. Daar bestaan dus, soos met ander verskynsels, uiteenlopende menings aangaande die implikasies van sodanige verandering.

Die volgende aspekte van die gesinsprosesse het waarneembare verandering weens die maatskaplike verandering ondergaan, naamlik werksgedrag, maatskaplike integrasie, interpersoonlike verhoudings en kommunikasie. Hierdie aspekte word voorts kortliks uitgelig in terme van die veranderinge wat dit in gesinsfunksionering meebring het.

- *Werksgedrag*

Die invloed van maatskaplike verandering op die werksituasie van die ouersisteem in die gesin word vervolgens uitgelig.

- *Groter afhanklikheid van werkseleenthede*

Die man in sy rol as primêre werknemer en broodwinner vir die gesinsisteem het weens industrialisasie 'n groter afhanklikheid van sy werkposisie en werkgewer ontwikkel. Hierdie risiko wat in die arbeidsmark vir die werknemer ontstaan het, het die man en vader as werknemer tot groter mobiliteit gedwing ten einde die beste werkseleentheid te kan bekom (Roode, 1968: 122).

- *Tweeledige inkomste*

Die ontstaan van werkseleenthede in die arbeidsmark vir die vrou as werknemer het die weg voorberei vir die ontwikkeling van huishoudings met 'n tweeledige inkomste. Die verandering van die voorheen ondergeskikte rol van die vrou na 'n ekonomies selfstandige individu het daartoe gelei dat vroue aanspraak kon begin maak op gelyke ekonomiese en wetlike status in die gesin- en gemeenskapsisteem (Dex, 2004: 437, 439).

- *Toename in afwesigheid*

Groter mobiliteit weens die ontwikkeling in vervoerwese het vir werknemers die geleentheid vir meer werksmoontlikhede geskep. Beweging oor groter afstande om onder andere by die werk te kom, is aansienlik vergemaklik. Sodanige omstandighede neem egter meer tyd in beslag wat daartoe lei dat die werknemer, man en/of vrou, dus langer ure van die gesin afwesig is (Goleman, 2000: xv).

Die ontstaan van die behoefte aan 'n hoër lewenstandaard bring mee dat ouers dikwels langer ure aan werk moet bestee ten einde in hierdie behoefte vir die gesinsisteem te voorsien (Goleman, 2000: xv-xvi). Al hierdie faktore oefen noodwendig 'n invloed op die gesin se funksionering uit.

- *Maatskaplike integrasie*

Die groter mobiliteit vir die gesinsisteem wat weens verskeie faktore van maatskaplike verandering ontwikkel het, dra verder dikwels by tot groter geografiese verwydering tussen die gesinsisteem en die uitgebreide familiesisteem. Verstedeliking as gevolg van werksomstandighede of watter rede ook al bring mee dat die gesinsisteem ontnem word van 'n geskikte ondersteuningsisteem. Daarby het die veiligheidsituasie sodanig afgeneem dat dit in die meeste woonbuurte vir kinders onveilig is om sonder ouers se toesig buite te speel of ander gesinne te besoek. Hierdie faktore bevorder swak maatskaplike integrasie waardeur die gesinsisteem groter isolasie van die gemeenskapsisteem kan ondervind (Goleman, 2000: xvi). Soos reeds in punt 3.2.2.2 genoem, is voortdurende aktiewe wisselwerking met die gemeenskapsisteem noodsaaklik vir die gesonde groei en ontwikkeling van die gesinsisteem.

- *Interpersoonlike verhoudings*

Die invloed van die maatskaplike veranderinge wat die afgelope twee tot drie eeue plaasgevind het, het veral 'n duidelike invloed uitgeoefen op die ontwikkeling van interpersoonlike verhoudings tussen ouers en kinders. Die gesinsisteem is, soos vooraf genoem, by uitstek die fundamentele eenheid of sisteem waar al die lede daarvan en veral die minderjarige kind die geleentheid tot groei en ontwikkeling tot volwaardige onafhanklike individue gebied word (Hodgkin & Newell, 1998: 78). Die proses van groei en ontwikkeling is 'n voortdurende proses wat beïnvloed word deur die insette vanuit interaksie met die ander gesinslede asook die geleentheid wat vanuit die interaksie met die groter gemeenskapsisteem gebied word.

Die groter afwesigheid van die ouersisteem weens die verandering in werksgedrag, die gebrek aan voldoende tydsbesteding tussen gesinslede en swak maatskaplike integrasie het veral die emosionele vaardigheidskomponent van die interpersoonlike verhoudings tussen die ouersisteem en kinders asook die gesinsisteem en gemeenskapsisteem nadelig beïnvloed. Navorsing wat in 1970 met

adolessente gedoen is en teen die einde van die 1980's herhaal is, het aangetoon dat kinders meer impulsief en ongehoorsaam, angstig, bevrees, alleen, hartseer, geïrriteerd en gewelddadig geword het (Goleman, 2000: xv). Hierdie tendens het tot so 'n mate in intensiteit toegeneem dat daar dikwels berigte voorkom van tienerjarige kinders wat ernstige misdade soos aanranding en moord sonder enige waarneembare emosie pleeg (Shaw, 2003: ix-xi).

Goleman (2000: xvi) lig die verandering wat in kindwees ingetree het soos volg uit: "... more and more children than ever before in human history are spending more hours of their lives than ever staring at a video monitor ... Childhood has changed: children no longer have the natural opportunities for this kind of learning (i.e. emotional skills) than was true throughout our history." Die gebrek aan geleentheid tot natuurlike spel vir die kindsisteem veroorsaak 'n gebrek aan die ontwikkeling van emosionele vaardighede wat noodsaaklik is vir gesonde interpersoonlike verhoudings. Hierdie vaardighede word gedurende spel en die hantering van alledaagse klein insidente in die interaksie met gesinslede of die uitgebreide familiesisteem of vriende aangeleer (Goleman, 2000: xvi). 'n Ernstige leemte in die kind se ontwikkeling tot volwaardige en gelukkige volwassene ontstaan dus by gebrek aan voldoende geleentheid om emosionele vaardighede aan te kweek. Shaw (2003: x-xi) beskou die afwesigheid van gesonde emosionele groei en ontwikkeling by die kind in die huidige bedeling so ernstig dat hy die volgende stelling maak: "... our society has become toxic to children."

Sodanige gebrekkige emosionele ontwikkeling by die kindsisteem kan dus ver-reikende nadelige implikasies vir die ontwikkeling van 'n gebalanseerde gemeenskapsisteem inhou. Indien hierdie verskynsel nie sou verander nie, kan daar sprake wees van die ontstaan van 'n epidemie van 'n geslag ontredderde kinders (Shaw, 2003: xi).

- *Kommunikasie*

Kommunikasie in die gesinsisteem behels die oordra van inligting en boodskappe van een gesinslid na die ander asook na die gemeenskapsisteem en terug (Plug et al., 1997: 185). Kommunikasiepatrone het 'n verbale en nieverbale komponent (Pierson & Thomas, 2002: 95). Dit beteken dat sekere inligting en boodskappe oorgedra word deur verstaanbare sigbare of hoorbare gebare en simbole soos woorde. Ander inligting en boodskappe word egter deur waarne-

ming van die nieverbale gebare en lyftaal van die ander persoon verkry (Pierson & Thomas, 2002: 95).

Ten einde te verseker dat die gesinsisteem in stand gehou word en terselfdertyd op omgewingsverandering reageer om sodoende die gemeenskaplike doel te bereik, is gereelde terugvoer noodsaaklik. Terugvoer van inligting tussen gesinslede onderling asook tussen die gesinsisteem en die gemeenskapsisteem is nodig om die bestuur van die gesin as selfregulerende sisteem te reguleer (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 80).

Die ongebonde prosessering van inligting tussen gesinslede onderling sowel as tussen die gesinsisteem en die gemeenskapsisteem is fundamenteel vir die vestiging van sekuriteit en die voorkoming van versteuring (Goldenberg & Goldenberg, 2004: 83).

Die toenemende afwesigheid van die ouersisteem in die gesin weens die maatskaplike veranderinge soos vooraf bespreek, beperk kommunikasie binne die gesinsisteem aansienlik. Dit het derhalwe 'n invloed op die vestiging van gesinsrolle en -reëls waardeur die grense van die gesinsisteem onduidelik word.

Maatskaplike isolasie van die gesinsisteem lei tot gebrekkige terugvoer aan die gesin. As gevolg hiervan kan die sisteem derhalwe nie regstellende aksies toepas ten einde die aftakeling binne die sisteem te verander nie.

- *Besluitneming*

Die gesinsproses van besluitneming is soos al die ander aspekte wat vooraf bespreek is, nou verwant met die kommunikasiepatrone binne die gesinsisteem.

Die afwesigheid van die ouersisteem in die gesinsisteem weens die verandering in werksomstandighede impliseer verminderde kommunikasie waardeur die vestiging van die gesinstruktuur en -grense benadeel word. Dit bring mee dat die gesinsisteem as 'n onseker sisteem funksioneer wat kan afstomp of disintegreer weens gebrekkige of ontydige besluitneming wat vanuit onvoldoende terugvoer aangaande die funksionering van die sisteem uitgevoer word.

Die invloedryke rol van die voortdurende wisselwerking tussen die gesinsisteem onderling sowel as met die gemeenskapsisteem blyk duidelik uit die voorafgaande

bespreking ten opsigte van die invloed van die maatskaplike veranderinge op die gesinsisteem. Uit die bespreking blyk die interverwantskap van al die subsisteme sodat 'n verandering in een deel van die sisteem 'n verandering in elke ander deel teweegbring.

Genoemde maatskaplike veranderinge gee dus aanleiding tot veranderde gesinsprofile. Die veranderde gesinsprofiel word dus vervolgens bespreek aan die hand van die onderskeie gesinstipes wat tans voorkom.

3.2.3 Die veranderde gesinsprofiel

In hierdie ondersoek na die gesin-in-egskeiding is die aandag in die vorige gedeelte gevestig op die invloed wat maatskaplike verandering sedert die afgelope twee tot drie eeue op die gesinstruktuur en -prosesse van funksionering uitgeoefen het. In die beskouing van die gesin as maatskaplike sisteem word daar vervolgens op die veranderde gesinsprofiel gelet ten einde die aard en voorkoms van verskeie gesinsvorme te beskryf wat tans geïdentifiseer word en potensieel 'n egskeidingsdispuut kan ontwikkel.

Benokraitis (2005: 55-75) onderskei drie gesinsprofile, naamlik (1) die koloniale gesinsisteem, (2) industrialisasie en die verstedelike gesinsisteem, en (3) die moderne gesinsisteem. Banning (1964: 226) verwys na die patriargale, burgerlike en moderne gesinsisteme wat min of meer met die voorgenoemde onderskeid deur Benokraitis ooreenstem. Hierdie onderskeid deur Benokraitis (2005: 55-75) word voorts as riglyn gebruik in die bespreking van die veranderde gesinsprofiel as derde gedeelte van die afdeling oor die veranderende gesinsisteem.

3.2.3.1 Die koloniale gesinsisteem (voor en tot 1800)

Die kerngesin was die gesinsvorm wat tydens die vroeë nedersettings voorgekom het. Hoë mortaliteit onder kinders het die groot getalle kinders wat per gesin gebore is, soms tot 15 (Kenkel, 1973: 153), beperk en daar was selde sprake van die teenwoordigheid van 'n uitgebreide familiesisteem (Benokraitis, 2005: 55-56). Die koloniale gesinsisteem het as beskermer vir enkelopende individue gedien aangesien dit moreel as verkeerd beskou is as 'n enkel persoon nie onder die toesig van 'n familie was nie (Kenkel, 1973: 153). 'n Enkel vrou het in die huis van haar ouers gewoon totdat sy getroud is of in die gesin van een van haar sibbe benodig is as gesinshelper. 'n Manlike enkel persoon of vrygesel is deur die landros aan 'n

gesinsisteesem toegewys (Kenkel, 1973: 153). Van Dijk ([sa]: 82) beskryf hierdie tipe gesinsisteesem as 'n "huisgemeenskap". Die rol van die gesinsisteesem gedurende hierdie tydperk was, volgens Ariès (1979: 31), om die outoriteit van die hoof van die huishouding binne die konteks van die bepaalde gemeenskapsisteesem te versterk. Die onderskeie geslagte het hulle bepaalde plek in die kerk, die openbare dorpsplein, feesvieringe en selfs die dansbyeenkomste gehad (Ariès, 1979: 31). Die gesinsisteesem het geen besondere domein of invloedssfeer van sy eie gehad nie – die gesinsisteesem se domein was gekoppel aan die invloed van die man wat as hoof van die huishouding beskou is (Ariès, 1979: 31). Van Dijk ([sa]: 82), Banning (1964: 226) en Roode (1968: 117-118) verwys in hierdie verband na die bestaan van die patriargale familie of gesin en die absolute mag wat die man in die gesin oor die ander gesinslede besit het.

Onder sekere godsdienstige groepe is aanvaar dat die gemeenskap die reg het om in gesinsangeleenthede betrokke te raak en onder andere toe te sien dat ouers hulle kinders beheer. Gesinslede was baie afhanklik van die gesinsisteesem en 'n gesin het feitlik 'n klein gemeenskap, 'n "micro-community" (Bailyn in Myerhoff & Tufte, 1979: 20), op sy eie gevorm met die volgende kenmerke (Benokraitis, 2005: 56):

- 'n selfonderhoudende sakeonderneming wat goedere produseer en handel gedryf het en waarin elke gesinslid saamgewerk het;
- 'n skool wat die kinders leer lees het;
- 'n opleidingsinstituut waar kinders geleer en voorberei is om vaardighede te ontwikkel ten einde 'n bepaalde werk te kan bemagtig;
- 'n klein kerkgemeenskap wat gesinslede gelei het in daaglikse voorbedding, persoonlike meditasie asook formele aanbidding in die gemeenskap;
- 'n korrektiewe eenheid waarheen oortreders gestuur kon word om as diensknegte te werk;
- 'n welsynsorganisasie waar familielede mediese en ander sorg ontvang het, soos bejaardes, siekes, weeskinders, dakloses.
- 'n patriargale eenheid waarvan die man (eggenoot) of vader die hoof was en die vrou en kinders onderdanig aan hom beskou is.

Ongelykheid in menseregte was 'n algemene kenmerk van die koloniale gesinsisteesem. Owerspel deur die vrou is byvoorbeeld veroordeel, terwyl dit by die man as "normaal" beskou is. Die vrou moes alleen die verantwoordelikheid van 'n buitewegtelike kind dra. Die verwagtinge wat aan die man gestel was, was om hardwerkend, ambisieus en verantwoordelik vir die gesin se ekonomiese oorlewing te wees. Van vroue is verwag om versorgend en hulpvaardig te wees en na ander se

behoefte om te sien. Getroude vroue was ekonomies totaal afhanklik en beperk. Hulle mag nie grond besit het nie en kon nie krediet kry nie. Ongetroude vroue, soos weduwees en vroue wie se mans hulle verlaat het, het hulle eie sakeondernemings begin, soos kleremakery, verpleging of 'n tuisnywerheid. Egskeiding is slegs in uitsonderlike gevalle op grond van verlating, owerspel, veelwywery en impotensie toegestaan (Roode, 1968: 117-118; Kenkel, 1973: 159-161; Benokraitis, 2005: 57-58).

Die kinders wat die swak gesondheidstoestand oorleef het, is onderwerp aan dominante onderdrukking en uitbuiting as werkers in hulle eie gesinne of as slawe in ander huise. Kinders is as inherent sleg en sondig beskou en moes ingeperk word. Dogters is van formele skoolonderrig weerhou (Kenkel, 1973: 160-162; Benokraitis, 2005: 58-59).

Industrialisasie en die verstedelike gesinsisteem word in die volgende gedeelte as tweede gesinsvorm in hierdie bespreking van die veranderde gesinsprofiel uitgelig.

3.2.3.2 Industrialisasie en die verstedelike gesinsisteem (1820-1930)

Industrialisasie het uitgebreide meganisering teweeggebring waardeur tuisvervaardiging van produkte na grootskaalse fabrieksproduksie verskuif het. Daarby het die boerderybedryf na groot kommersiële plase verander. Hierdie veranderinge in die ekonomiese sfeer van die gemeenskapslewe het gesinslede gedwing om 'n inkomste buite die gesinseenheid te bekom. Sodoende het die situasie ontstaan waar die man die rol van “broodwinner” om buitenshuis te werk begin aanneem het en die vrou die rol van “huisvrou” aanvaar het ten einde die kinders en huis te versorg. Die finansiële stryd om oorlewing wat uit die veranderde lewensomstandighede ontstaan het, het die oriëntasie in die gesinslewe op die man en sy werksomstandighede gefokus (Ariès, 1979: 31-32; Benokraitis, 2005: 65-66).

Gesinseenhede het in private eenhede ontwikkel waarin die gesinslede meer op mekaar as op die uitgebreide familiesisteem aangewese was. Dit het egter ook groter isolasie vir die vrou en kind meegebring terwyl die man uitgegaan het na sy werkplek. Sodoende het die gesinsisteem in 'n meer private eenheid ontwikkel (Ariès, 1979: 33). Groter keuses ten opsigte van lewensmaats het vir individue ontstaan en die era van romantiese liefde as basis vir 'n huwelik het begin. Die verlies aan grond as erfpoesie asook die finansiële druk vir oorlewing het die mag verminder wat die vader oor sy kinders gehad het, die verlies aan sogenaamde “frontiers” (Ariès, 1979: 31). Meer werksgeleenthede buite die gesinseenheid het

verder daartoe bygedra dat kinders dikwels die gesinsisteen vroeg verlaat het om self 'n inkomste te verdien (Benokraitis, 2005: 66).

Die beskouing van die kind het verandering begin ondergaan en teen ongeveer 1800 is begin aanvaar dat kinders onskuldige wesens is met die vermoë tot goed of kwaad. Gedurende die 1900's is kinders se individualiteit erken en het hulle ander voorname as dié van die ouers gekry. Adollessensie is as 'n afsonderlike lewensfase geïdentifiseer en kinders kon meer speel en minder vir die ouers werk. 'n Afname in lyfstraf het ook begin voorkom (Benokraitis, 2005: 67).

Vroue is meer in buitenshuise arbeid begin betrek en veral immigrante vroue en laer-ekonomiese gesinne het hierdie geleentheid tot aanvulling van hulle inkomste aangegryp. Nywerhede en plaasindustrieë asook hoër ekonomiese gesinsisteme het van vroue as arbeiders gebruik gemaak (Banning, 1964: 231; Benokraitis, 2005: 67).

In opvolging van hierdie era het die moderne gesinsisteen as derde vorm van die veranderde gesinsprofiel ontstaan.

3.2.3.3 Die “moderne” gesinsisteen (1930-hede)

Die moderne gesinsisteen word as die ontstaan van die kameraadskaplike gesin teen die begin van die twintigste eeu beskou. Fisieke aantreklikheid asook aanpasbaarheid tussen twee individue was die norm vir die basis van 'n huwelik en gesin. Verhoudings tussen ouers en kinders het meer intiem, gevoelvol en oop ontwikkel en adollesente het baie meer vryheid van ouerlike toesig begin ontvang (Benokraitis, 2005: 70). In hierdie post-industriële tydperk is die gesinsisteen toenemend onder groter druk geplaas om in al die emosionele behoeftes van gesinslede te voorsien, aangesien die stedelike lewe, waar mense mekaar ontmoet en gekuier het, weens verskeie redes soos onder andere misdaad verval het (Ariès, 1979: 40).

Ekonomiese omstandighede en oorlog het egter 'n groot invloed op die gesinslewe van die twintigste eeu uitgeoefen. Die depressie van 1929-1939 het gesinsisteme in armoede gedompel wat die man en vrou en dikwels ook kinders tot enige vorm van werk gedwing het ten einde 'n inkomste te verdien. Baie vroue het werk gekry, aangesien hulle vir laer besoldiging aangestel kon word. Verlies van werk het die rol van die man as voorsiener vir die gesin benadeel en tot allerlei emosionele pro-

bleme soos depressie en drankmisbruik aanleiding gegee (Dex, 2004: 437; Benokraitis, 2005: 70).

Die Tweede Wêreldoorlog het 'n direkte invloed op gesinsisteme gehad en die voorkoms van egskeiding het sterk begin toeneem. Vroue het ekonomiese onafhanklikheid in die nuwe werksomstandighede gevind, mans het dikwels liggaamlik en psigies geskend van die oorlog teruggekeer wat 'n ernstige las op huishoudings en gesinslewe geplaas het, alkoholisme onder die oorlogsveterane het na die oorlog aansienlik toegeneem en gesinsproblematiek verhoog, en kinders het die terugkeer van vaders dikwels baie verwarrend gevind. Egskeiding het na die oorlog 'n hoogtepunt bereik, aangesien dit as uitkoms vir die hantering van die voorafgenoemde gesinsprobleme beskou is (Benokraitis, 2005: 71-72).

Na die oorlog, teen 1950, is die “tradisionele” gesinslewe waar die man die rol van broodwinner vervul en die vrou die versorgende tuisteskepper is, sterk deur die media gepropageer en die voorstedelike lewenswyse het begin ontwikkel. Die sogenaamde “baby boom”-verskynsel met verhoogde geboortesiferys het plaasgevind en die fokus van die gesinslewe is weereens verplaas na die ondersteuning van die man in sy stryd as voorsiener vir die gesin. Ernstige probleme het egter in die gemeenskapsisteme voorgekom, soos diskriminasie op grond van ras en kleur in opvoeding, werk, behuising en gebruik van fasiliteite; huislike geweld en kindermishandeling was algemeen, maar nie openlik erken nie; gedwonge huwelike weens swangerskap en die openbare dwang van afgee van buite-egtelik gebore babas asook ernstige toename in alkohol- en dwelmmisbruik (Benokraitis, 2005: 73-74).

Sedert 1970 het die geboortesifer gedaal, egskeidings het gestyg, meer vroue kon hoër opvoedkundige kwalifikasies bekom en meer mense bo die ouderdom van 25 het 'n huwelik begin uitstel. Buite-egtelike geboortes het gedaal, enkelouer-gesinsisteme het toegeneem, tweeledige inkomste-gesinsisteme het toegeneem met volwasse kinders wat weens finansiële redes langer in die ouerhuis bly en afgetrede mense moes weer begin werk weens die gebrek aan voldoende fondse om te oorleef. Gekwalifiseerde jongmense moes enige tipe werk aanvaar ter wille van 'n inkomste, die koste van gesondheidsdienste het aansienlik gestyg en gesondheidstoestande soos die vigs-pandemie gebruik 'n groot persentasie van regerings se begrotingsfondse sodat ander noodsaaklike projekte soos kinderversorging weens tekort aan fondse beperk of afgeskaf word (Benokraitis, 2005: 74).

Gerdes en Van Ede (1996: 497) onderskei tussen drie vorme van die kerngesinsisteme in terme van die gesagstruktuur in die egpaar, naamlik die (1)

tradisionele vorm waar die man die enigste broodwinner is en die gesag alleen dra, (2) die kameraadskap-vorm (“companionate system”) waar die man steeds die hoofbroodwinner is, maar waar daar groter samewerking en komplementering tussen die egpaar bestaan, en (3) die gelykwaardige vorm (“egalitarian system”) waar die egpaar beide ’n loopbaan het en gesag gedeel word met ’n gelykwaardigheid van rolverdeling in huishoudelike verpligtinge. Steyn (1994: 16) verwys na laasgenoemde gesinsvorm as die simmetriese gesinsistiem (“symmetrical family”).

Dit blyk dus dat verandering in die aard en voorkoms van die gesinsistiem die norm gedurende die afgelope drie eeue was. Hierdie veranderinge is sterk aan die invloed van ekonomiese kragte, tegnologiese ontwikkeling en regeringsbeleid op die makrovlak van die gemeenskapsistiem gekoppel. Verandering in die gesinsistiem op mikrovlak word geïnisieer deur die pogings van die sistiem om aan te pas by die veranderinge wat op die hoër vlakke van die gemeenskapsistiem plaasvind, ter wille van groei en ontwikkeling maar terselfdertyd ook ter wille van stabiliteit en oorlewing.

Die inpassing van die gesinsvorm by die gemeenskapsvereistes van die geïndustrialiseerde tydperk het bepaalde eise en aanpassings vir die gesin as maatskaplike sistiem gestel. Steyn (1994: 16-17) fokus die aandag op die intense emosionaliteit wat aan gesinsverhoudings gekoppel is en dat die gesinsistiem die enigste sub-sistiem in die gemeenskap is waar verhoudings hierdie emosionele karakter het. Dit bring mee dat die gesinsistiem die basis vir emosionele ontlasting en herstel vorm. Dit is die navorser se mening dat die proses van ewolusie in die gesin se aanpassing by die gemeenskapsistiem die kerngesin bepaald beïnvloed het en dat die sterk emosionele kwaliteit van die verhoudings binne die kerngesin aanleiding gegee het tot die ontstaan van verskeie alternatiewe vorms van gesinne.

Die alternatiewe gesinsisteme binne die gemeenskap van die 21ste eeu word vervolgens bespreek ten einde ’n breë perspektief ten opsigte van die aard van die gesinslewe te bied.

3.2.3.4 Alternatiewe gesinstipes as moderne gesinsistiem

Die demokratisering van die geïndustrialiseerde gemeenskapsistiem met toeneemende aandag en fokus op die reg van die mens tot selfbeskikking en die verandering wat in die gesin as maatskaplike sistiem plaasvind, is ’n samelopende proses. Goldenberg en Goldenberg (1998: 7) bevestig dat die maatskaplike verandering

veral sedert die 1970's in die verhoudings en funksioneringspatrone van die gesin waarneembaar is. Al minder mense konformeer tot die tradisionele gesinsvorme. Die alternatiewe gesinsvorme wat in die proses van ewolusie ontstaan het en in die gemeenskapsisteme van die 21ste eeu waargeneem word, verdien veral met betrekking tot gesinsevaluering die aandag van bespreking.

Assessering van die belange van die minderjarige kind in egskeidingsevaluering behoort vanuit 'n breë perspektief tot die gesinsisteme te geskied. Hoewel absolute objektiwiteit in ondersoek vanweë die menslike faktor van persoonlike belewenis uit die gesin van voorsprong nie heeltemal moontlik is nie, is dit belangrik om te waak teen vooroordeel met betrekking tot 'n bepaalde gesinstipe (Myerhoff & Tuft, 1979: 15-16; Goldenberg & Goldenberg, 1998: 9).

In die voorafgaande verwysing na die impak van maatskaplike verandering op die gesin het die veranderinge wat die afgelope 200 jaar in gesinsvorme en -struktuur ingetree het reeds na vore gekom. Alternatiewe vorme van gesinsisteme soos dit tans in die gemeenskap waargeneem word, naamlik die (1) enkelouergesin, (2) kohabiterende gesin, (3) hersaamgestelde gesin, en (4) die transkulturele gesin, word in die volgende gedeelte uitgelig.

- *Die enkelouer-gesinsvorm*

Die enkelouergesin word as eerste vorm van die alternatiewe gesinstipe in die afdeling aangaande die veranderde gesinsprofiel uitgelig. Goldenberg en Goldenberg (1998: 7) wys daarop dat mense gouer egskeidings aangaan en dat al meer kinders buite die huwelik vir enkelmoeders gebore word. Die enkelouergesinstipe kan ook deur die dood van een van die ouers tot stand kom. Goldenberg en Goldenberg (1998: 7) vestig die aandag daarop dat die meerderheid Afro-Amerikaanse kinders en toenemend ook wit en Hispanese kinders reeds in enkelouer-gesinne leef – soveel soos een uit elke vier!

Steyn (1994: 35-39) gee 'n aanduiding van die voorkoms van die enkelouergesin in Suid-Afrika en wys daarop dat hierdie tipe gesinsisteme hoofsaaklik onder die swart en kleurling bevolkingsgroepe voorkom, naamlik gemiddeld 15% van huishoudings. Dit word toegeskryf aan die feit dat buite-egtelike geboortes by hierdie groepe 'n groter deel van die kultuur vorm. Die voorkoms van enkelouer-gesinne onder die blanke en Asiër bevolkingsgroepe kan hoofsaaklik toegeskryf word aan egskeiding, naamlik 'n gemiddeld van 7% van die huishoudings.

- *Die kohabiterende gesinsvorm*

Die tweede gesinstipe wat as 'n alternatiewe gesinsvorm onder die veranderde gesinsprofiel uitgelig word, is die kohabiterende gesinsisteam.

Hierdie gesin verwys na die gesin wat uit 'n saamleefverhouding ontstaan en is inherent 'n kerngesinsisteam. Hierdie tipe gesin funksioneer soos 'n kerngesin en het dieselfde eienskappe. Die tipe gesin het egter steeds wetlike implikasies vir die gesinslede wanneer een van die ouers, en veral die vader, sou sterf of wanneer 'n "egskeiding" plaasvind. Die regte en verpligtinge van ouers in 'n saamleefverbintenis mag by wyse van 'n lewensverhoudingskontrak of saamwoonkontrak ("cohabitation contract") of 'n huishoudelike vennootskapskontrak wetlik erken word (Cronje & Heaton, 2004a: 242-243). Ouers in sodanige verbintenis mag 'n gesamentlike testament opstel en mekaar in hulle testamente bevoordeel (Cronje & Heaton, 2004a: 243). Die minderjarige kinders wat uit sodanige saamleefverbintenis gebore word, word deur die reg in terme van die nuwe Kinderwet (Wet 38 van 2005) artikel 21(1)(a) geag as die kinders van die biologiese ouersisteam en verkry die ongetroude vader volle ouerlike verantwoordelikhede en regte met betrekking tot die kinders. Die navorser sluit hierdie tipe gesinsisteam doelbewus by hierdie verdeling in, aangesien dit implikasies vir die toekoms van die minderjarige kinders inhou indien die ouers die saamleefverbintenis ontbind.

Hierdie vorm van die kerngesin ontstaan enersyds as 'n tipe "proefhuwelik en -gesin" ter voorbereiding vir die huwelik en 'n gesinslewe, en andersyds as 'n alternatiewe vorm van die kerngesin (Lauer, 1998: 455). Hierdie gesinsvorm rapporteer egter hoër grade van aggressie en mishandeling en minder bevredigende verhoudings sodat die risiko vir ontbinding van sodanige verbintenis derhalwe baie hoog is (Lauer, 1998: 455).

- *Die hersaamgestelde gesinsvorm*

As derde gesinstipe onder alternatiewe gesinsisteme word die hersaamgestelde gesin bespreek.

Hierdie tipe gesinsisteam word gevorm deur die huwelik van een man en vrou wat voorheen getroud was en kinders het en 'n nuwe gesinsisteam vorm. Die beëindiging van die vorige verbintenis kan enersyds aan die dood van 'n eggenoot of andersyds aan egskeiding toegeskryf word. Dit word algemeen beskryf

dat 'n groot persentasie persone wat voorheen getroud was, weer 'n huwelik na beëindiging van 'n vorige huwelik aangaan. Steyn (1994: 17) dui aan dat geskeide persone in 1985 in 36,8% van die huwelike betrokke was wat in Suid-Afrika bevestig is. Lauer (1998: 461) bevestig 'n hoë tendens by veral geskeide persone om weer 'n huwelik aan te gaan.

Gerdes en Van Ede (1996: 512) beklemtoon die moeilike aanpassings wat dit verg om die hersaamgestelde gesinsisteam tot 'n werkbare funksionele eenheid te vorm. In hierdie verband speel die kinders wat in hierdie gesinsisteam ingebring word 'n kardinale rol. Polarisasie tussen een ouer en 'n kind kan plaasvind en finansiële druk kan weens die onderhoudlas van 'n ander gesin verhoog. Indien 'n egskeiding 'n faktor is, kan praktiese probleme soos rolle in die huishouding en selfs die toedeling van kamers en oorkompensasie vir die kinders met gevolglik minder tyd vir mekaar as egpaar voorkom. Al die genoemde aspekte plaas die gesinsdinamika in die hersaamgestelde gesinsisteam as alternatiewe kerngesinsvorm onder addisionele druk. Die positiewe aspekte verwys veral na die groter volwassenheid by die egpaar as mense, meer lewenservaring asook 'n mate van doelgerigheid en betrokkenheid by die nuwe gesin. Dit kan beklemtoon word dat hierdie vorm gesin reeds vroeër voorgekom het, maar dat die gesinstipe in die nuwe era hoofsaaklik weens egskeiding gevorm word.

Die volgende tipe gesinsisteam, naamlik die transkulturele gesin, het baie met die hersaamgestelde gesinsvorm in gemeen en wel in terme van die verskeidenheid ervaring en mense waaruit dit saamgestel word.

- *Die transkulturele gesinsvorm*

Die vierde en laaste alternatiewe gesinstipe wat onder die veranderde gesinsprofiel uitgelig word, is die transkulturele gesinsisteam.

Hierdie gesinsvorm verwys na die gesinsisteam wat uit die huwelik van mense uit verskillende rasse, etniese groepe en godsdienstige oortuigings ontstaan. Hierdie tipe verbintnisse vorm reeds 'n noemenswaardige tendens en is aan die toeneem (Goldenberg & Goldenberg, 1998: 8). Die navorser is van mening dat hierdie gesinsisteam 'n logiese uitvloeisel is van die demokratiseringsrewolusie waarna Dinkmeyer en McKay (1982: 7) verwys. Dit plaas die fokus op maatskaplike gelykwaardigheid, gebaseer op die beginsels van gelykwaardigheid en wedersydse respek. Maatskaplike grense wat mense soms op onnatuurlike wyse

van mekaar geskei het, vervaag in die nuwe bedeling van die gemeenskapsisteesem waar die klem meer op die individu geplaas word en nie op die gesinsbande of historiese en kulturele verbintenis met die uitgebreide familiesisteesem van oorsprong nie. Die maatskaplike isolasie waaraan die kerngesinsisteesem blootgestel word asook die mobiliteit van die kerngesin, dra grootliks tot hierdie proses van gelykmaking tussen groepe en kulture by. In die transkulturele gesinsisteesem kan dieselfde soort gesinsdinamika as in die hersaamgestelde gesin verwag word, terwyl dié gesinstipe ook 'n vorm van die kerngesin is met basies dieselfde aard en eienskappe. Hierdie tipe gesinsamestelling kan as 'n ryke bron van kulturele verryking vir die lede daarvan dien waardeur geykte patrone, wat by mense uit dieselfde tipe kultuur voorkom, uitgebalanseer kan word en tot groter verdraagsaamheid kan lei. Die teenoorgestelde kan natuurlik ook plaasvind, naamlik dat die verskeidenheid juis tot wanbegrip en frustrasie aanleiding gee.

Die bespreking van die verskillende tipes gesinsisteme wat veral weens maatskaplike verandering tot stand gekom het, gee 'n duidelike aanduiding van die aanpasbaarheid van die mens in sy maatskaplike sisteme. Hareven (in Goldenberg & Goldenberg, 1998: 11) som die tendens tot die vorming van alternatiewe gesinsisteme soos volg op: "... contemporary lifestyles (cohabiting heterosexual couples, homosexual partners, dual-career marriages, single-parent-led households, and so on) are not new inventions, but rather have become more visible as society becomes more tolerant of change and alternative living arrangements." Die skrywers kom tot die volgende slotsom: "... we are now witnessing not a fragmentation of traditional family patterns, but an emerging acceptance of pluralism in family lifestyles."

Binne die konteks van hierdie studie en die bespreking van die gesin-in-egskeiding as maatskaplike sisteem vanuit die sisteemteoretiese perspektief, moet die invloed van die juridiese sisteem op die gesinsisteesem ook beklemtoon word. In die volgende afdeling word die wisselwerkende verwantskap tussen die gesin-in-egskeiding as sisteem en die juridiese sisteem in die gemeenskap bespreek.

3.3 DIE VERWANTSKAP TUSSEN DIE GESIN AS MAATSKAPLIKE SISTEEM EN DIE JURIDIESE SISTEEM

Binne die konteks van hierdie studie aangaande die belange van die minderjarige kind in die egskeidende gesinsisteesem word die gesinsisteesem beskou as die eenheid van mense saamgestel uit die biologiese ouers en hulle kinders, hetsy uit hulself

verwek of aan hulle toegestaan deur aanneming. Dit behels dus ook die saamleef-
gesinsisteesem sowel as die hersaamgestelde gesinseenheid.

In terme van die Suid-Afrikaanse familiereg word die kinders wat uit 'n saamleef-
verbintenis verwek is as buite-egtelik beskou en daarom het die vader nie outoma-
ties 'n reg as ouer met betrekking tot die kinders nie (Bosman-Swanepoel et al.,
1998: 22-23; Van Heerden, 1999b: 391-409; Cronje & Heaton, 2004a: 243, 301).
Sodanige aanname is na die navorser se mening nie in die beste belang van die
kind nie. Die maatskaplike omstandighede in die gemeenskap het sodanig verander
dat hierdie gesinsvorm nie meer 'n uitsonderlike verskynsel is nie. Die heersende
houding van die reg impliseer dat alle biologiese moeders sonder bevrage-tekening
'n ouer is wat altyd in die beste belang van die kind optree. Die maatskaplike rea-
liteit het egter reeds dikwels die teendeel bewys. Die huidige benadering van die
reg ontnem die kind van die geleentheid om 'n gesonde verhouding met die biolo-
giese vader te ontwikkel en daarom berus die onus op die natuurlike vader om deur
middel van 'n hofbevel toegang tot sy biologiese kind te bekom. By die ontbinding
van 'n saamleefverhouding waar kinders betrokke is, sou dieselfde regsreëls geld.
Die hofgeding van *Fraser v Children's Court*, 1997, in Pretoria-Noord waar die
ongetroude biologiese vader die aanneming van sy kind deur 'n derde party betwis
het, het die verhouding tussen die biologiese vader en buite-egtelik gebore kind
ernstig onder die soeklig gebring (Bosman-Swanepoel et al., 1998: 22-23; Van
Heerden, 1999b: 399-402). Van Heerden (1999b: 418) is van mening dat aandag
geskenk behoort te word aan die implementering in die Suid-Afrikaanse reg van
die voorsiening vir 'n amptelike ooreenkoms aangaande die verdeling van regte en
verpligtinge tussen die biologiese ouers van kinders buite die eg gebore sodat 'n
hofgeding uitgeskakel kan word. Die navorser ondersteun hierdie mening, aan-
gesien sodanige regulering in belang van die kind sal wees.

Die implementering van die nuwe Kinderwet sedert Julie 2007 behels dat die
ongetroude biologiese vader wat in 'n permanente saamleefverbintenis met die
biologiese moeder van die minderjarige kind betrokke is volle ouerlike
verantwoordelikheid en regte volgens artikel 21 (1)(a) van die Kinderwet met
betrekking tot die kind ontvang. 'n Dispuut aangaande die toekoms van die kinders
kan dus by die ontbinding van so 'n verhouding ontstaan. Die fokus van hierdie
studie bly steeds "die beste belang van die kind" en daarom word hierdie tipe
"gesin" as 'n moontlike eenheid van ondersoek in hierdie studie ingesluit.

Hierdie afdeling gaan voorts handel met die juridiese konteks wat die gesinsisteesem
in egskeiding beïnvloed.

3.3.1 Algemeen

Die reg as wetenskap is gemoeid met bepaalde fundamentele konsepte en die verhouding wat tussen hierdie konsepte bestaan. In die reg word elke mens as 'n persoon beskou met regte en verantwoordelikhede (Boberg, 1977: 2). Familiereg se domein van aandag is die verhouding tussen gesinslede aangesien die gesinsverhoudings die status en bevoegdheid van die lede bepaal. Familiereg fokus ener syds op die ontstaan en ontbinding van die verhoudings en andersyds op die effek van die verhoudings op die onderskeie lede. Dit behels dus regshandeling met die verhouding tussen man en vrou in die huwelik, en tussen ouer en kind in die gesin (Boberg, 1977: 6-7; Sinclair, 1999a: 1- 9; Cronje & Heaton, 1999b: 1).

'n Gesinsisteam wat uit 'n saamleefverhouding ontstaan, word nie in terme van die Suid-Afrikaanse familiereg as 'n gesin beskou nie, aangesien daar geen wettige huwelik gesluit is nie. Hierdie tipe verbintenis het geen direkte implikasies vir die lede daarvan op grond van die familiereg nie. Kinders wat uit sodanige verbintenis gebore word, word tans as buite-egtelik beskou en die vader het geen outomatiese ouerlike regte ten opsigte van die kinders nie (Boberg, 1977: 333-335; Cronje & Heaton, 1999b: 1; Sinclair, 1999b: 162; Clark, 1999: 254-256).

Die heersende huweliksreg speel 'n bepalende rol in die familiereg, hoofsaaklik ten opsigte van die implikasies vir die minderjarige kinders in 'n gesin-in-egskeiding. Die bepaling van die status en bevoegdheid van gesinslede is hoofsaaklik deur die historiese ontwikkeling van die huweliksreg beïnvloed.

Die aspekte wat vervolgens in die bespreking uitgelig word, is naamlik die ontwikkeling van die huweliksreg met verwysing na die Romeinse reg, Germaanse reg, Kanonieke reg, Romeins-Hollandse reg asook die Suid-Afrikaanse reg. Die wette ter sprake by egskeidingsdispute sal aangehaal word en daar sal verwys word na huidige tendense met betrekking tot die bepaling van die minderjarige kinders se sorg (bewaring) en kontak (toegang) tot hulle ouers.

3.3.2 Ontwikkeling van die Suid-Afrikaanse familiereg

3.3.2.1 Omskrywing van familiereg

Familiereg kan volgens Sinclair (1999a: 9) ook beskryf word as “the law of domestic relations”, aangesien dit ener syds handel met die verhouding tussen man

en vrou as egpaar, en verder met die verhouding tussen ouer en kind(ers), insake die spesiale regte en verpligtinge van die persone betrokke, asook die totstandkoming en ontbinding van sodanige verhoudings. Gesinsverhoudings is kernbepalend vir die regstatus en -kapasiteit van 'n persoon en familiereg word dus interverwant aan personereg beskou (Boberg, 1977: 6-7; Sinclair, 1999a: 9; Cronje & Heaton, 1999b: 1). Elke mens is 'n regs persoon in terme van die reg en hierdie beginsel word as uiters belangrik beskou, aangesien slegs 'n persoon regte en verpligtinge kan bekom (Sinclair, 1999a: 3-4). Personereg omsluit die versameling reëls waarvolgens groepe persone in die gemeenskap se bepaalde verminderde regs kapasiteit beskryf word. Derhalwe sluit hierdie afdeling van die reg dus ook familiereg in, aangesien familiereg te make het met die regsreëls van toepassing op gesinsverhoudings in terme van die huwelik en die implikasies daarvan, die bepaling van egskedding, asook die implikasies op die ouer-kind-verhouding (Boberg, 1977: 6; Sinclair, 1999a: 7-8; Cronje & Heaton, 1999b: 1-2).

Die interverwantskap van die gesin as maatskaplike sisteem en die gemeenskap waarbinne dit funksioneer, impliseer medeaanspreeklikheid vir wedersydse welsyn. Cockrell (in Sinclair, 1999a: 10) stel dit soos volg: "The community as a whole has a legitimate interest in the manner in which 'private' transactions are regulated, and this interest extends far beyond the minimalist enforcement of rules to which individuals have given their prior consent."

Die Suid-Afrikaanse benadering tot die huwelik en reglementering daarvan is deur die internasionale huweliksreg beïnvloed (Sinclair, 1999a: 26-27). Die aandag word voorts gevestig op die belangrikste historiese invloede, naamlik die Romeinse reg, Germaanse reg, Kanonieke reg en die Romeins-Hollandse reg. Ontwikkeling in die Suid-Afrikaanse huweliksreg word in breë trekke bespreek ter wille van die geskiedkundige agtergrond en kontekstualisering tot die huidige wetgewing.

3.3.2.2 Kort historiese oorsig van die ontwikkeling van die Suid-Afrikaanse familiereg

- *Romeinse reg (circa 527-565 Justinian reg)*

Volgens hierdie regstelsel het die vrou aanvanklik in die huwelik teenoor haar man die status soos van 'n dogter gehad. Alles wat sy sou bekom, het die eienendom van die man of die paterne familie geword. Verdere ontwikkeling in die reg het meegebring dat 'n vrou haar reg om op te tree en te litigeer behou het.

Die man het grootliks die *ius mariti* bekom wat beteken dat hy volle beheer oor die huishouding gehad het. Wedersydse toestemming van man en vrou asook die toestemming van die vrou se vader was nodig om die huwelik te voltrek. Die man kon by wyse van 'n hofbevel enige inmenging in die huwelik teenstaan of voorkom. Die huwelik is beëindig by die dood van een van die egpaar of by wyse van 'n egskeiding. 'n Egskeiding kon bloot by wyse van 'n wedersydse instemming van beide man en vrou bekom word en geen spesifieke redes is verlang nie (Cronje & Heaton, 1999b: 3; Robinson, Human & Boshoff, 2005: 11-12).

- *Germaanse reg (tot circa 1000)*

Die huwelik by die vroeëre Germaanse bevolking het berus op 'n ooreenkoms of kontrak tussen twee families en nie soseer tussen die man en vrou as individue nie. Die voornemende eggenoot het 'n bruidsprys (*pretium nuptiale, wed*) (Hahlo, 1969: 1-2) aan die vader of voog van sy voornemende eggenote betaal, gewoonlik in die vorm van 'n aantal beeste. Die bruid is dan deur haar vader/voog in teenwoordigheid van die uitgebreide familiekring seremonieel aan die bruidegom “oorhandig” en 'n bruilofsfees het gevolg. Die man het met die huwelik totale seggenskap (*munt*) oor die vrou bekom en kon selfs die huwelik beëindig of haar terugstuur na haar familie, of indien hy sou wou en voldoende rede gehad het, kon hy haar verkoop of doodmaak (Hahlo, 1969: 1-3; Cronje & Heaton, 2004a: 4).

- *Kanonieke periode (geloofsreël) (circa 1100-1580)*

Hierdie tydperk het die jurisdiksie van die kerk oor die huwelik ingelei. Ontwikkeling in die huweliksreg onder die invloed van die kerk het belangrike veranderinge ingehou, naamlik die verbod op poligame huwelike; die verbod op huwelike tussen bepaalde bloedverwante; wedersydse toestemming van man en vrou tot die huwelik is vereis; voltrekking van die huwelik deur 'n priester/predikant; afkondiging van huweliksgebooe is ingestel; ouerlike toestemming tot die huwelik van 'n minderjarige; erkenning van die verlowing as 'n bindende kontrak; verbod op egskeiding (Hahlo, 1969: 3-4; Cronje & Heaton, 2004a: 4-5; Robinson et al, 2005: 13-14).

- *Romeins-Hollandse reg (circa 1580-1806)*

Die Rooms-Katolieke sieninge het verminder en jurisdiksie oor die huwelik is weer deur sekulêre howe oorgeneem. Die gereformeerde kerk het steeds 'n be-

paalde mag en invloed oor die huweliksreg behou. Die hervormde huweliksreg is deur Nederland in die Politieke Ordinansie van 1 April 1580 ingesluit. Ouderdomsbeperkings vir 'n huwelik is ingestel van veertien jaar vir 'n man en twaalf jaar vir 'n vrou; vrywillige toestemming van beide man en vrou is vereis; ouers se toestemming by minderjarige partye is vereis; die verbod op huwelike tussen bepaalde bloedverwante is behou; die afkondiging van gebooië is behou asook voltrekking van die huwelik deur 'n priester of landdros. Twee gronde vir egskedding is erken op grond van die Bybel, naamlik owerspel en kwaadwillige verlating (Hahlo, 1969: 5-6; Visser & Potgieter, 1998: 20; Cronje & Heaton, 2004a: 5).

- *Suid-Afrikaanse familiereg (1652-hede)*

Die familiereg het uit die reformatoriese tydperk van die Romeins-Hollandse reg ontwikkel. Baie van die fundamentele veronderstellings van die Politieke Ordinansie van 1580 is behou. Sedert 1875 was dit nodig om 'n voorhuwelike kontrak te registreer ten einde een party teen skuldeisers van die ander party te beskerm. Die Egskeidingswette Wysigingswet, 1935 (Wet 32 van 1935) het twee gronde vir egskedding toegevoeg, naamlik onherstelbare kranksinnigheid vir sewe jaar asook verklaring tot 'n gewoontemisdadiger met 'n vonnis van minstens vyf jaar. Die Wet op Huweliksaangeleenthede, 1953 (Wet 37 van 1953) het die maritale mag van die man ingeperk en die hof bemagtig om 'n onderhoudsbevel teen die skuldige party in 'n egskedding te maak. Die Wet op Huwelike, 1961 (Wet 25 van 1961) het die formele vereistes tot 'n huwelik hersien en die graad van bloedverwantskap in die verbod op 'n huwelik gewysig. In 1970 is die vereiste vir die afkondiging van gebooië afgeskaf. Die Wet op Egskeiding, 1979 (Wet 70 van 1979) het 'n totale nuwe basis vir die egskeddingsreg geskep asook die mag herroep om geregtelike skeidings toe te staan. Die Wet op Huweliksgoedere, 1984 (Wet 88 van 1984) het die maritale mag van die man in huwelike uitgesluit wat na November 1984 aangegaan is en 'n stelsel van gelyke bestuur van die gesamentlike boedel asook die aanwasbedeling ingestel. In 1993 is die maritale mag van die man in alle huwelike wat voor November 1984 gesluit is ook afgeskaf. Daarby is die siviele huwelike van swart Suid-Afrikaners op dieselfde regsbasis geplaas as die van wit Suid-Afrikaners. Die Wet op Bemiddeling in Sekere Egskeidingsaangeleenthede, 1987 (Wet 24 van 1987) het voorsiening gemaak vir die toetreding van gesinsadvokate en gesinsraadgewers in egskeddingsaangeleenthede waar minderjarige kinders betrokke is. Die Grondwet van Suid-Afrika, 1996 (Wet 108 van 1996) bevat die Handves vir Menseregte wat reeds 'n invloed op die familiereg uitoefen en steeds in die toekoms 'n sterk

rol sal speel in die ontwikkeling van familiereg in Suid-Afrika (Hahlo, 1969: 6-11; Cronje & Heaton, 1999b: 5-6; Cronje & Heaton, 2004a: 5-6).

Die ontwikkeling van familiereg het met die verloop van tyd hoofsaaklik die rolle van man en vrou in die huwelik aangespreek. Die regte van huweliksmaats en gronde vir aksies is hierdeur beïnvloed. Die volgehoue verandering het groter gelykheid aan man en vrou besorg wat impliseer dat die man aansienlike verlies in mag ervaar het terwyl die vrou groter erkenning as mens in gelyke reg ontvang het. Hierdie tendens het inderdaad ook implikasies vir die gesin ingehou deurdat die verhouding tussen ouer en kind ook beïnvloed is.

Ten einde die maatskaplike vraagstuk van egskeiding vanuit 'n perspektief van totaliteit te beskou, word die tersaaklike wette in die Suid-Afrikaanse konteks wat egskeiding en die belang van die minderjarige kind aanspreek, vervolgens kortliks bespreek.

3.3.3 Wette van toepassing op die Suid-Afrikaanse familiereg

Die wetlike regulering met betrekking tot die gesin as maatskaplike sisteem word beïnvloed deur die wette wat (1) die aangaan asook ontbinding van 'n huwelik, (2) die posisie van kinders in 'n gesin, en (3) die ouerlike gesag en verpligtinge aangaande die kinders in 'n gesin bepaal. Die doel en implikasie van die onderskeie wette sal kortliks in hierdie volgorde bespreek word.

3.3.3.1 Wette met betrekking tot die huwelik

- *Huwelikswet (Wet 25 van 1961) en Wysigingswet op Huwelike (Wet 51 van 1970)*

'n Huwelik word gedefinieer as 'n wettige en herkenbare lewenslange vrywillige verbintenis tussen een man en een vrou met uitsluiting van alle ander persone (Cronje & Heaton, 1999b: 21). Die "lewenslange verbintenis" is deur Hahlo (1969: 32) vervang met die bewoording "while it lasts" wat teen die agtergrond van die egskeidingsfenomeen 'n meer toepaslike tydsbegrip is. 'n Huwelik word nie as 'n kontrak beskou nie, maar 'n verbintenis wat op konsensus berus.

Die Huwelikswet reguleer derhalwe die aspekte wat betrekking het op die (1) bevoegdheid van die partye om in die huwelik te tree, (2) konsensus tussen die

partye, (3) wetlike vereistes, en (4) formaliteite ten einde 'n huwelik te wettig. Die Wysigingswet op Huwelike het onder meer die vereiste geskrap dat gebooe of 'n amptelike kennisgewing van 'n voorgenome huwelik twee weke vooraf moet plaasvind. Die toelaatbare ouderdom ten einde bevoeg te wees vir 'n huwelik asook toestemming vir minderjarige persone tot 'n huwelik word in hierdie wet behandel (Hahlo, 1969: 663; Cronje & Heaton, 1999b: 21)

- *Wet op Huweliksgoedere (Wet 88 van 1984)*

Die voltrekking van 'n huwelik het besondere implikasies vir die partye en dit word as veranderlike en onveranderlike implikasies beskou. Die veranderlike gevolge behels die boedel van die partye terwyl die onveranderlike gevolge betrekking het op die persone van en verhouding tussen die partye. Hierdie wet handel met die boedel van die partye en die bevoegdhede van die partye met betrekking tot beskikking oor die bates van die gemeenskaplike boedel.

Cronje en Heaton (1999b: 57-58) som die statusverandering op wat intree met 'n huwelik, soos onder andere dat geeneen van die partye met 'n ander persoon mag trou nie (Boberg, 1977: 182). Vir die doeleindes van hierdie studie word op die volgende belangrike aspek gefokus, naamlik die feit dat beide ouers voogde word van die kinders wat uit die huwelik gebore sou word en dat enige kinders wat hulle voor die huwelik saam verwek het ná die huwelik as binne die eg gebore beskou word. Dit geld egter nie vir enige kinder(ers) wat enige van die partye saam met 'n ander persoon verwek het nie (Cronje & Heaton, 2004a:49).

'n Huwelik skep 'n *consortium omnis vitae* tussen die partye waar konsortium hier verwys na die globale begrip vir al die regte, verpligtinge en voordele wat die partye teenoor en aan mekaar verskuldig is (Cronje & Heaton, 1999b: 58). Dit behels aspekte soos kameraadskap, liefde, ondersteuning, materiële onderhoud asook versorging van die huishouding. Geen hofbevel kan verkry word om hierdie konsortium te beskerm nie en egskedding vorm 'n indirekte beskermingsmaatreël hiervoor, aangesien die onherstelbare verlies van die konsortium as grondig vir 'n egskedding beskou word (Cronje & Heaton, 1999b: 58-60).

Die Wet op Huweliksgoedere het drie belangrike veranderinge meegebring waardeur (1) die maritale mag herroep is wat die man oor die persoon en goed van die vrou met 'n huwelik verkry het (art. 11-13), (2) die aanwasbedeling ingestel is, en (3) gelyke bestuursbevoegdheid aan man en vrou oor die gemeenskaplike boedel toegestaan is (Cronje & Heaton, 1999a: 512).

- *Wet op Egskeiding (Wet 70 van 1979)*

'n Huwelik kan op drie wyses beëindig word, naamlik deur (1) die dood van een party, (2) nietigverklaring van 'n onwettige huwelik, en (3) egskeiding (Cronje & Heaton, 1999b: 139).

Die Wet op Egskeiding reguleer eerstens die beëindiging van 'n huwelik en tweedens die implikasies daarvan vir al die betrokke partye, soos egliede en kinders. Die ontbinding van 'n huwelik word op drie moontlike gronde toegeestaan naamlik (1) die onherstelbare verbrokkeling van die huwelik, en (2) geestesongesteldheid of (3) voortdurende bewusteloosheid van een van die partye (Cronje & Heaton, 2004a: 123). Die onherstelbare verbrokkeling van 'n huwelik hou verband met die konsortium-beginsel en die hof moet vergewis wees van die feit dat die huwelik nie langer as 'n normale huwelik beskou kan word nie en dat daar geen moontlikheid van herstel van die breuk bestaan nie (Cronje & Heaton, 1999b: 138-140).

Die Wet op Egskeiding het weggedoen met die sogenaamde “fault”-beginsel waarvolgens een party as die skuldige en die ander as die onskuldige in die egskeidingsdispuut beskou was (Cronje & Heaton, 1999b: 138). Die gronde vir egskeiding is vereenvoudig in die sin dat slegs die partye of een van die partye se persepsie van die huweliksverhouding as onherstelbaar beskadig of verbrokkel voldoende is vir 'n egskeiding. Die implikasie van die skuldlose egskeidingsgronde is naamlik dat beide partye aandadig is aan die verbrokkeling van die huwelik en dat beide aansprake het op die gemeenskaplike boedel asook dat beide aanspraak kan maak op die verantwoordelikheid van die minderjarige kind(ers) se bewaring. Artikel 6 van die Wet op Egskeiding bepaal die beste wat onder die omstandighede moontlik is, geld ten opsigte van die kind(ers). Dit impliseer dat die heersende beginsel met betrekking tot die minderjarige kind “die beste belang” is, soos vervat in die gemene reg (Cronje & Heaton, 1999b: 180-181). Wysiging van 'n hofbevel met betrekking tot die bewaring van en/of toegang tot die minderjarige kinders en/of voogdyskap word ook deur die Wet op Egskeiding bepaal.

- *Wet op Bemiddeling in Sekere Egskeidingsaangeleenthede (Wet 24 van 1987)*

Die belange van die minderjarige kind word deur Artikel 6 van die Wet op Egskeiding asook Artikel 4 van die Wet op Bemiddeling in Sekere Egskeidingsaangeleenthede beskerm. Ingevolge laasgenoemde wet word 'n gesinsadvokaat deur die Minister van Justisie aangestel met die doel om by

sekere egskeidingsaangeleenthede ondersoek in te stel na die belange van die betrokke minderjarige kind(ers). Die Wet op Bemiddeling in Sekere Egskeidingsaangeleenthede maak voorsiening vir die aanstelling van gesinsraadgewers, wat deskundiges in die assessering van die behoeftes van minderjarige kinders is, ten einde die gesinsadvokaat in die ondersoek by te staan (Cronje & Heaton, 1999a: 520). Enige party kan sodanige ondersoek aanvra en/of die hof kan 'n ondersoek gelas indien die hof besorg is oor die bepalings aangaande die toekoms van die betrokke kind(ers).

Die Wet op Bemiddeling in Sekere Egskeidingsaangeleenthede het die fokus op die belange van die minderjarige kind in die gesin-in-egskeiding geplaas en so-doende erkenning verleen aan die regte van die kind asook die noodsaaklikheid van beskerming vir die kind in egskeiding.

- *Kinderwet (Wet 38 van 2005)*

Die nuwe Kinderwet (Wet 38 van 2005) het die Wet op Natuurlike Vaders van Buite-egtelike Kinders (Wet 86 van 1997) vervang (Robinson et al, 2005:203). Die laasgenoemde wet het voorsiening gemaak vir 'n biologiese vader om aansoek te doen vir bewaring van of toegang tot of voogdyskap oor sy biologiese kind wat buite 'n egverbintenis gebore is. Die onus het op die vader berus om sy verhouding met sodanige kind asook sy betrokkenheid by die kind reeds van voor die geboorte te bewys (Cronje & Heaton, 1999a: 524-525). Dit is die navorser se mening dat die ouerskap van die natuurlike vader dus met hierdie wetgewing erken is en daarmee saam die kind se reg tot 'n verhouding met die natuurlike vader. Dit het die geleentheid geskep om die "beste belang" van die minderjarige kind op 'n breër vlak te ondersoek en holisties te bepaal.

In die nuwe Kinderwet word die ouerlike verantwoordelikhede en regte van 'n ongehude vader in artikel 21 beskryf (Staatskoerant, 2006: 40). Volgens hierdie artikel word die ongehude vader se regte en verantwoordelikhede ten opsigte van 'n kind erken en word 'n dispuut tussen die ongehude ouers vir mediasie verwys. Enige van die ouerpartye wat ontevrede is met die uitslag van die mediasie kan die hof nader vir 'n heroorweging (Staatskoerant, 2006: 40).

Uit die bespreking van die tersaaklike wetgewing blyk dit dat die posisie en status van die vrou in die huwelik asook van die biologiese vader van 'n kind wat buite die huwelik gebore is, meer volwaardigheid en gelykheid bereik het. Hierdie tendens hou verband met die instelling van die Grondwet van Suid-Afrika (Wet 108 van 1996) waarin die Handves van Regte vervat is. Die

Grondwet van Suid-Afrika bevestig die demokratiese waardes van menswaardigheid, gelykheid en vryheid vir alle mense van Suid-Afrika (Cronje & Heaton, 1999a: 461). Alle wetgewing wat hierdie regte teenstaan, kan deur 'n party wat veronreg voel as ongrondwetlik in die Konstitusionele Hof beveg word.

3.4 SAMEVATTING

Die gesinsisteem is 'n maatskaplike instelling wat beteken dat dit 'n erkende, aanvaarde wyse is waarop individue in die gemeenskapsisteem 'n intieme natuurlike groep vorm. Die gesin as subsisteem van die gemeenskapsisteem staan in konstante wedersydse interaksie in die hiërargie van sisteme wat meebring dat daar voortdurende wisselwerking van invloed plaasvind. Krech et al. (1962: 308) bevestig die konstante interaksie en wedersydse beïnvloeding tussen individu en gemeenskap soos volg:

From birth to death man lives out his life as member of a *society*. And to live in a society is to be under constant, all-pervasive social influence. For the central characteristic of a society is that it is an *organized* collectivity of *interacting* people whose activities become centered around a set of *common goals*, and who tend to share *common beliefs, attitudes, and modes of action*.

Die ontwikkeling van die familiereg en die invloed daarvan op die gesin as maatskaplike instelling gee 'n duidelike beeld van die aanspraak wat op die erkenning van die vrou se gelykwaardigheid in die huwelik gemaak is. Voorts het dit die verhouding van die biologiese vader tot die kind gekwalifiseer tot by die punt waar die vader van 'n kind wat buite die huwelik gebore is, erken word en die reg van die kind tot aanspraak op hierdie ouer bevestig word.

Die omvangryke invloed van maatskaplike verandering sedert die industriële omwenteling, met toenemende ontwikkeling in tegnologie en ekonomie, het indringende aanpassing van die gesinsisteem geverg. Dit is bevestig dat onseker politieke en ekonomiese toestande, organisatoriese kompetisie, die graad van intervensie deur beheerstrukture asook diversiteit in kultuur en waardesisteme 'n toenemende kwesbare omgewing vir die gemeenskapsisteem en subsisteme skep. Goode (Steyn, 1994: 11-12) het uit sy navorsing die impak van die maatskaplike verandering op die gesinsisteem soos volg aangedui: "... the family structure towards which all societies in the overall modern industrialized and structurally differen-

tiated society tend to develop, is the nuclear (conjugal) family.” Hy som dit soos volg op: “For the first time in world history a common set of influences – the social forces of industrialization and urbanization – is affecting every known society.”

Die verandering in die gesinsistiem het nie sonder ’n prys geskied nie. Die mobiliteit en hoër lewenstandaard wat die gesinsistiem ontwikkel het, het maatskaplike isolasie en onstabieliteit meegebring met ’n intense graad van emosionaliteit binne die gesinsdinamika. Dit was die ontstaan van die sogenaamde “private family” van die twintigste eeu volgens Cherlin (2002: 42).

Die naspeur van die ewolusie van die gesin as maatskaplike sistiem lig die verskeidenheid tussen gesinsisteme oor tyd, ruimte en gemeenskappe uit terwyl dit terselfdertyd die verrassende ooreenkomste tussen gesinsisteme deur die eeue aandui. Die navorser kan derhalwe nie met die mening saamstem dat die gesin as maatskaplike sistiem nadelig is vir die individu en daarom uitgedien is nie. Ogburn (1963: 298) bied die volgende verduideliking vir die pessimisme aangaande die gesinsistiem aan: “... one reason for the concern about the family of the future is that ideals fail to change as rapidly as functions.” Wanneer ’n komplekse maatskaplike instelling soos die gesinsistiem, wat uit interverwante dele bestaan waarvan die geheel groter is as die som van die dele daarvan, verandering ondergaan, gebeur dit dat nie al die dele gelyktydig en teen dieselfde tempo verander nie. Ogburn (1963: 302) verduidelik voorts dat die proses van maatskaplike verandering juis te make het met die sanksies en kontrole van die gemeenskapsistiem waarbinne dit funksioneer. Hierdie aspekte hou verband met gedrag wat met die konsepte van reg en verkeerd handel en dit is juis waarom die sanksies en kontrole-aspekte gewoonlik stadiger verander. Dit wil dus voorkom of die gesinsistiem as maatskaplike instelling groter diversiteit ondergaan en daar sprake is van die vestiging van pluralistiese lewenstyle in die gesinslewe waarna Goldenberg en Goldenberg (1998: 11) verwys.

Samevattend kan dus bevestig word dat die gesinsistiem as maatskaplike instelling soos in hoofstuk 3 bespreek ’n dinamiese karakter het en daarom is konstante verandering deel van die samestelling daarvan. Die samevatting van die gesinsistiem se hantering van verandering word deur Minuchin en Fishman (1999: 21) se lesing uiteengesit:

Like all living organisms, the family system has a tendency toward maintenance and evolution. Demands for change may activate counter deviation mechanisms, but the system evolves toward increasing

complexity. Although the family can fluctuate only within a given range, it has an amazing capacity to adapt to change while maintaining continuity.

Die minderjarige kind as deel van die gesinsisteem en by uitstek die lid van die gesin-in-egskeiding wat die diepste beïnvloed word, vorm die kern van die ondersoek in hoofstuk 4 wat hierna volg.